

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Příčiny třicetileté války a její dopad evropský
mezinárodní systém**

Kristýna Mothejzíková

Plzeň 2013

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Mezinárodní teritoriální studia

Studijní obor Mezinárodní vztahy - britská a americká studia

Bakalářská práce

**Příčiny třicetileté války a její dopad na evropský
mezinárodní systém**

Kristýna Mothejzíková

Vedoucí práce:

Mgr. Lubomír Lupták, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2013

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2013

.....
Kristýna Mothejzíková

Poděkování

Tímto bych chtěla poděkovat Mgr. Lubomíru Luptákovi, Ph.D. za pomoc při zpracování tématu a odbornou konzultaci. Mé poděkování patří také Filipu Vrbovi za podporu při zpracovávání bakalářské práce, Mgr. Miriam Legátové za korekturu, Bc. Janě Kašparové za konzultaci ohledně anglického textu a panu Janu Rosendorfskému za poskytnutí obrazových materiálů.

Obsah

1	Úvod.....	1
2	Evropský systém 16. století.....	8
2.1	System a prostředí	8
2.2	Století prosperity.....	12
2.3	Závěr	14
3	17. století a nástup krize.....	16
3.1	Na vrcholu	16
3.2	Vnitřní konflikty a krize feudalismu	18
3.3	Formování státnosti, vzestup západních států a územně - mocenské ambice	20
3.4	Náboženský konflikt a regionální původ.....	25
3.5	Závěr	27
4	Důsledky války.....	28
4.1	Dopady války.....	28
4.2	Pokračující konflikty	33
4.3	Závěr	34

5	Počátky diplomacie a evropský mír.....	35
5.1	Evropská diplomacie	35
5.2	Vestfálský mír.....	36
5.3	Územní a mocensko – politické změny.....	37
5.4	Závěr	40
6	Nový evropský systém	41
6.1	Mocensko-politická rovina	41
6.2	Ekonomická rovina.....	43
6.3	Sociálně – kulturní rovina.....	45
6.4	Závěr	46
7	Postupná transformace vestfálského systému a současný pohled	48
7.1	Vestfálský systém v 17. - 20. století.....	48
7.2	Dnešní perspektiva	50
7.3	Závěr	52
8	Závěr.....	53
9	Resumé.....	57
10	SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	59
11	SEZNAM PŘÍLOH	62

1 Úvod

Třicetiletá válka je často označována jako konflikt, který změnil Evropu (Fukala 2001). Tato část dějin měla skutečně silný dopad na to, jak se formulovala nejenom politická, ale i kulturní a sociální stránka evropských států v průběhu minimálně následujícího století. Už jenom proto, že do tohoto konfliktu byla zatažena bezmála skutečně celá Evropa a válka probíhala nejenom na bojištích, ale výrazně poznačila každodennost všech vrstev populace. Válka přinesla nové způsoby válčení i jiné myšlení. Evropské státy se s konečnou platností vymaňují ze středověkého myšlení a tradic a dostávají se plně do éry novověku. Vždyť diplomatické ujednání, které válku ukončilo, nemělo v té době obdoby (Polišenský 1970: 232-233).

Práce je rozdělena na dvě hlavní části, kde je úkolem nastínit skutečnosti, které vedly k tomuto konfliktu a také její následující vliv na společnosti raně novověké Evropy tak na politiku relevantních politických celků.

Výchozím bodem je pro nás forma středověkého mezinárodního systému. Tato práce by měla nejdříve nastínit a seznámit čtenáře s tím, jak tento systém ve středověku vypadal. Systém jako takový nezůstává v průběhu dějin stejný, nýbrž se mění. Změny nejsou tak časté, jsou však zásadní. Se změnou systému přichází i změna myšlení a celkově změna jak společenského, tak i kulturního či ekonomického a politického uspořádání (Buzan, Little 2000: 331).

System je obecně definován jako soubor uspořádaných prvků¹. Naší problematikou je však systém mezinárodní. Mezinárodní systém je tvořen vzájemnými vztahy a interakcí mezi politickými entitami a „představuje největší

¹ Termín „systema“ znamená v řečtině i v latině sestavu či sestavovat, kombinovat, uspořádat. Více na: <http://slovník-cizích-slov.abz.cz/web.php/slovo/system> (poslední datum náhledu 6. 4. 2013).

konglomerát interaktivních a vzájemně propojených jednotek, které mají v daném systému formálně stejné postavení, neboť v tomto systému neexistuje žádná vyšší úroveň vztahů ani nadřazené entity“ (Waisová 2009: 78). Dnešní mezinárodní systém je celosvětový, v období starověku a středověku tomu však takhle nebylo. Ve vývoji systému si můžeme všimnout hned několika období, v definici těchto etap se však vědci rozcházejí. Interpretace dle Buzana a Littla zkoumá tři základní kategorie systémů. První jsou rané mezinárodní systémy, které jsou typické pro souběžnou existenci hned několika systémů, jež jsou od sebe oddělené, jsou na sobě nezávislé a komunikují spolu jen náhodně. Takovýto systém nazýváme lineárním, hlavními aktéry zde jsou městské, dynastické či náboženské státy a říše (Buzan, Little 2000). Tato interpretace zmiňuje zlom až v přechodu k modernímu státu, proto teorii lineárního systému můžeme dle Buzana a Littla aplikovat jak na starověký systém tak i na raně středověký. Je však zřejmé, že již ve středověku nastávají změny, které určí transformaci do nového systému. Jako zásadní zlom se udává třicetiletá válka a Vestfálský mír, k proměně politických jednotek, interakcí a komunikace mezi aktéry Evropy dochází již na přelomu 15. - 16. století. Lineární vztahy se stávají mnohosemnými, tady roste komunikace jak mezi sousedními tak i mezi vzdálenějšími státy (Buzan, Little 2000: 245). Nejen Buzan s Littlem uvádí, že změna přichází dříve než v polovině sedmnáctého století. Mnoho dalších historiků se domnívá, mezi nimi také například Peter H. Wilson, že zásadním mezníkem je Augšpurský mír z poloviny šestnáctého století. Třicetiletou válkou se proměna urychlí a vyvrcholí právě oním vestfálským systémem. Vestfálský systém s sebou přináší revoluci ve vzniku moderního státu, který mimo jiné představuje například centralizovaný systém pravidel, který je podpořen vojenskými či politickými institucemi a zájem panovníka se odvrací od sebe samého k občanům jeho říše (Buzan, Little 2000: 251). Pro nás bude klíčový právě systém středověku a jeho postupná transformace ve vestfálský systém. Jako symbolický zlom této transformace, jak již bylo zmíněno výše, možno chápat právě třicetiletou válku.

Abychom zjistili příčiny vypuknutí tohoto konfliktu, bude potřeba zajít hlouběji do historie a zaměřit se na události, které předcházely nejenom válce, ale také celému sedmnáctému století (Mackenney: 2001). Z tohoto širšího okruhu dějin potom máme větší šanci pochopit skutečnosti, které ke konfliktu vedly. Nejprve se tedy v práci zaměříme na století šestnácté a postupný přechod k novověku.

Tento přechod byl komplikovanější, než se na první pohled může zdát. Předcházelo mu mnoho nepatrných i zásadních změn v průběhu několika desetiletí před vypuknutím třicetileté války, a nezanedbatelnou roli sehrával také samotný průběh války.

Transformaci zapříčinilo či urychlilo celé spektrum faktorů ve vzájemné interakci (Buzan, Little 2000: 241). Úkolem práce bude snaha o určení alespoň několika obecnějších, které se zasloužily nejen o vypuknutí války ale také o samotný přechod z jednoho systému do druhého. Postupně bychom měli také přejít z obecnějších příčin ke konkrétnějším aktérům a procesům, jež pomohly systémové transformaci. Sledování průběhu a rozuzlení samotného konfliktu pomůže určit základní body nového systému.

Období raného novověku přineslo výrazné změny, jak v myšlení, tak i v technickém pokroku. Na úvod - zmíněné šestnácté století je známo rozkvětem renesance a deklarováním „návratem ke člověku“, pokusy o reformaci existujícího politického a náboženského řádu a nápravu jejich nedostatků. Díky těmto skutečnostem se v tomto období dostává do pozadí instituce, která hrála do té doby zásadní roli v životě evropských populací, a to církve. Díky reformacím je autorita této instituce podkopána a do popředí se dostávají hodnoty lidské – inteligence, samostatnost. Faktor jakéhosi odstrčení církve stranou musíme brát v potaz, protože v sedmnáctém století přichází jako jeden z hlavních důvodů nespokojenosti po celé Evropě (Mackenney 2001: 79). Zásadní změny však můžeme pozorovat ale i v jiných sférách jako například v demografii, kde šestnácté století zaznamenává prudký vzestup obyvatelstva

oproti století patnáctému, a to zejména ve střední a západní Evropě (Fukala 2005a: 16). Nedostává se však stále na stav v počátku čtrnáctého století. Roste i agrární sektor a významný posun můžeme zaznamenat v ekonomice s příchodem cenové revoluce.

Díky tomuto rozmachu roste nejenom životní úroveň, ale vládnoucí dynastie si stále čím dál více upevňují svou moc, nečekají tedy, že by je za krátko mohlo něco ohrozit.

Následující rozbor sedmnáctého století ukáže, že toto století není jakýmsi extrémním úpadkem, ale v „kleštích“ pokrokového šestnáctého a osmnáctého století můžeme zpětně zaznamenat stagnaci, dokonce i jistou retrospektivitu, spíše než pokrok kupředu. Ne nadarmo je toto století často označováno jako *století krize*².

Depresi nebo úpadek můžeme identifikovat hned v několika oblastech. Radek Fukala jich určuje hned několik: zaprvé jako krize obecná (popř. ekonomická). Všeobecný úpadek se projevil v evropské výrobě a produkci (Fukala 2005a: 10). Můžeme mluvit o jakési společensko-ekonomické transformaci ze starší formy do nové (Fukala 2005a: 7). Feudalismus, který tak dlouho dominoval ekonomice, náhle upadá a na jeho místo se dostává mnohem dynamičtější a produktivnější kapitalismus. Zásadní změnu tempa zde můžeme pozorovat v ekonomickém rozvoji, investicích a růstu nejenom ve spojitosti se zámořskou expanzí, ale i co se týče domácího obchodu a domácí výroby. Z ekonomického hlediska je ještě nutné zmínit, že obchodu stále vedoucí námořní doprava, jenomže právě neustálým posilováním zámořského obchodu rostou ekonomické rozdíly mezi státy vládnoucí námořní silou a těmi, které třeba ani přístup k moři nemají (střední Evropa). Fukala uvádí, že snížení přílivu drahých kovů do Evropy má vliv na obchod a ekonomický růst, tudíž se stále častěji začínají vyskytovat i cenové výkyvy (Fukala 2005a: 10).

² Viz např. Polišínský (1970), Fukala (2005a), Hroch, Petrůň (1976).

Vzájemné nerovnosti se tedy prohlubují a dostávají Evropu do hospodářské krize.

Další indikátor krize možno najít ve sféře společenské a politické moci, kde se bezpochyby odráží i výše zmíněná krize ekonomická. Konflikty můžeme najít v protifeudálním hnutí, ale i uvnitř feudální třídy. Podle marxistické teze se na scénu dostává *buržoazie*³. Miroslav Hroch dokonce mluví o buržoazní revoluci jako o mezníku společensko-ekonomických formací (Hroch, Haubelt 1966: 49). Renesanční stát se dostává postupně do úpadku a porušuje se rovnováha sil mezi státem a společností. Absolutistická moc panovníka se tu střetává s mocí stavů.

Kromě vnitrostátních rozepří mezi panovníkem a šlechtou je zásadním důvodem krize také konflikt mezi samotnými monarchiemi i v monarchii samotné. Společenské změny v Anglii a Nizozemí měli zásadní vliv na formování celé západní Evropy. Spolu s feudalismem přichází i nástup protestantismu. Naproti tomu Habsburkové se jak v Rakousku tak Španělsku snaží upevnit svoji absolutistickou pozici po boku katolické církve. Universální monarchie se dostává do konfliktu s novým fenoménem, a to moderními národními státy západu (Buzan, Little 2000: 244). Postupem času se tak Evropa začíná rozdělovat chtě nechtě na dva tábory.

Neposlední a jednou z nejdůležitějších příčin vzrůstajících nepokojů v Evropě je náboženství. V práci se pokusíme přibližně nastínit, jak náboženské konflikty z šestnáctého století přinesly závan konce jednoty vyznání, katolicismus už ztrácí zásadní postavení a v západní Evropě se i díky rozvoji kapitalismu stále více dopředu tlačí protestantismus. Náboženství je vůbec jedním z nejdůležitějších hybatelů dějin a stejně tomu bylo i v tomto případě.

³ Buržoazii se stává část městského obyvatelstva třetího stavu (středověk obecně rozděloval lidi na tři stavy (Mackenney 2001: 43)), který pod vlivem kapitalistické ekonomiky bohatne a tím získává větší moc. Viz <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/burzoazie> (poslední datum náhledu 15. 4. 2013)

Víra a vyznání má dlouhou a hlubokou tradici stejně tak jako etnické vymezení a zvyklosti. Je tedy jasné, že změna tak dlouho zavedené veličiny se nutně musí setkat s vlnou nevole. Náboženský diktát je jedním z nejčastějších útlaků obyvatelstva jejich panovníkem. Situace je ale značně komplikovaná, protože kdyby panovník povolil jiná náboženství, než vyznává on, tato by se mohla záhy brzy rozšířit a celá situace by se mu mohla vymknout z rukou. Navíc když je pod mezinárodním tlakem. Napětí v Evropě bylo o to větší, že neexistovalo jen uvnitř států, ale přesahovalo i národní hranice. Náboženské spory však souvisí úzce s předchozím bodem, a to s mocenskými ambicemi jednotlivých států (Fukala 2005a: 39). Náboženské spory se nepohybovaly tedy jen pouze na úrovni vnitrostátního konfliktu (rozdělení Říše na Unii a Ligu nebo katoličtí Habsburkové oproti českým stavům), ale dostali se i na úroveň mezinárodní (protestantské Nizozemí proti katolickému Španělsku).

Krise jakožto „vyvrcholení stále se zostřujících vnitřních konfliktů uvnitř infrastruktury dané společnosti pak vede k náhlému selhání existujících hospodářských, společenských, kulturních a politických vztahů“ (Polišenský 1970: 17). Příčiny této krize můžeme najít v mnoha oblastech, mezi hlavními důvody se pak uvádí zejména zápas o materiální statky, o území a také o mocenské a politické zisky.

Všechny tyto příčiny vedou k vyhocenému konfliktu v první polovině sedmnáctého století. Třicetiletá válka uspořádala postupný rozvoj ve všech sektorech a pomohla nastolit nový systém společenského uspořádání (Buzan, Little 2000: 331).

Vypuknutí třicetileté války bylo sice významným zásahem do života lidí, ale nebyla to na druhé straně tolik neočekávaná událost. Napětí bylo cítit po celé Evropě, propuknutí války už bylo jenom pokračujícím vývojem. Jak jsem naznačila výše, tato válka zásadně ovlivnila život všech zúčastněných. Práce má osvětlit fakt, že třicetiletá válka přichází s něčím novým, ať už je to v revoluce bojů nebo zainteresování téměř celé Evropy. Navíc tu můžeme

vidět zárodky nově se formulujících mocensko-politických útvarů, které získávají vlastní suverenitu. Ať už v té či oné části Evropy posílil monarchistický způsob vlády či nové liberální kapitalistické spolky, mezinárodní uspořádání a vztahy se zásadně mění. I když na jedné straně válka zvýšila nesouměrnost uspořádání Evropy (rozdíl mezi východem a západem), můžeme na druhé straně říci, že byla jakousi hnací silou pro další vývoj. Ať už máme na mysli ekonomický vývoj, kdy válka přispěla k hospodářskému vzestupu zejména Nizozemí nebo západního Německa a změně finanční politiky (stává se mocenským nástrojem), tak i společenský vývoj. Třicetiletá válka vypukla sice jako ohraničený konflikt na území několika států, počínaje českými zeměmi, změnila se však v konflikt celoevropský a stává se prvním střetnutím, kdy se uplatňuje aktivní diplomacie (Polišenský 1970: 254).

Druhá část práce se bude věnovat hlavním změnám, které nastolila třicetiletá válka a které můžeme pozorovat již v průběhu konfliktu⁴. Hlavním cílem bude přiblížit následné uspořádání vztahů a vzniku nového systému, který bude Evropě dominovat několik dalších desítek let. Nový systém přinesl nemalé změny nejen v mezinárodních vztazích a v této práci se pokusíme popsat, jak se tyto změny podílely na následném fungování Evropy.

⁴ Jako například revoluce ve válčení, ale i v obyčejném způsobu myšlení či základy diplomacie.

2 Evropský systém 16. století

2.1 Systém a prostředí

Každé století sebou nese plno důležitých mezníků a významných událostí. Stejně tomu bylo také ve století šestnáctém, které předznamenalo vývoj století následujícího. Dle často uváděného dělení je právě šestnácté století rozhraním mezi Evropou středověkou a novověkou, a to zejména díky vzestupu zámořských objevů či vynálezu knihtisku (Buzan, Little 2000: 277). Je zde ale mnoho událostí, které byly pro vývoj samotné Evropy důležitější a které určovaly nejen chod a průběh dalších několika desítek let, ale také vzájemné mezilidské a později i mezinárodní vztahy.

Systém středověké Evropy byl postaven na převážně agrárně orientovaných politických celcích, významné slovo měly také městské státy či samostatná svobodná města. Za další vlivné organizace bychom mohli považovat i rytířské řády, na druhé straně jedním z nejvýznamnějších aktérů byl papež, monastické sítě a církve jako instituce obecně (Buzan, Little 2000: 244).

V šestnáctém století se událo mnoho změn, je však nutné zmínit několik zásadních bodů, které přispěly k přetvoření soudobého systému na mnohem dynamičtější systém, který může přinést přerod nejen v ekonomických či sociokulturních vztazích, ale také nový pohled na vnitřní politiku jednotlivých politických celků, formování zahraniční a počátky mezinárodní politiky.

Důležitou oblastí proměn se stává ekonomická sféra. Právě tady můžeme pozorovat jeden z podstatných přelomových bodů, kterým je tzv. cenová revoluce⁵, jež přichází v důsledku dovozu vzácných kovů zejména ze zámoří. Neměnné hodnota práce a rostoucí dovoz drahých kovů do Evropy vede poklesu hodnoty peněz, a to postupně ve všech zemích. Miroslav Hroch ve své

⁵ Také cenová inflace (Mackenney 2001: 62)

knize zmiňuje stříbro, jakožto jeden z kovů, na kterém byl dopad nejzřetelnější. Obchod odpovídá na problém poklesu hodnoty peněz zvyšováním cen, což ale zpětně vede ke zvyšování mezd a ekonomika se takto dostává do postupné inflace (Hroch, Haubelt 1966: 36). Dopady této inflace můžeme pozorovat nejen v odvětví obchodu a ekonomiky, ale zásadní vliv má také na demografii a sociokulturní prostředí.

Další proměnu můžeme zpozorovat ve výrobních vztazích. Ačkoliv rozvoj například manufakturní výroby probíhal v Evropě nerovnoměrně⁶, můžeme zaznamenat určitý pokrok v celé Evropě. Jak uvádějí pan doktor Hroch a pan doktor Haubelt a jak logicky vyplývá z vývoje, je i nerovnoměrnost výrobních vztahů a tudíž také manufakturní výroby výrazem „nejen surovinných předpokladů a technologické úrovně, ale ve velmi podstatné míře také působením starých feudálních vztahů“ (Hroch, Haubelt 1966: 35).

Šestnácté století pak pozvolna přináší transformaci tohoto zavedeného systému. Změny můžeme pozorovat bezmála ve všech sektorech. V ekonomice, stále dynamičtějších a významnějším sektoru přichází téměř revoluce, a to v podobě již zmíněného kapitalismu.

Kapitalismus se objevuje nejprve v západních státech, záhy se ale šíří do střední i jižní Evropy a postupně se dostává i do východní. Tam ale nemá dostatečné podmínky pro rozvoj a rozšíření. Na druhé straně západní Evropa se pod tímto novým fenoménem začíná proměňovat.

Knihtisk a industriální revoluce jako další z revolučních změn prudce zvyšující interakční kapacitu (Buzan, Little 2000: 287). S industriální revolucí jde ruku v ruce bezpochyby také vývoj střelných zbraní, které, jak se dozvíme později, měly nemalý vliv na průběh a hlavně důsledky třicetileté války.

⁶ Nejlépe na tom byla západní Evropa, čímž si také mimo jiné předznamenala budoucí hegemonii v Evropě, samotné země západní Evropy měly však také trochu odlišný vývoj (Hroch, Haubelt 1966: 35).

V neposlední řadě je nutné zmínit také rozvoj komunikace a technologií, díky kterým se urychluje celkový vývoj a které mají zpětně vliv na ostatní sektory (Buzan, Little 2000: 276).

Nástup nových technologií usnadňuje lidem práci a zvyšuje potenciál ve všech sférách. Důležitým zdrojem průmyslové výroby byly manufaktury a právě tam můžeme vidět tendence co nejvíce si práci usnadnit. Jak uvádí pan doktor Hroch, viz mé poznámky výše, v šestnáctém století byla k mechanické práci využívány zejména lidská síla. Postupně však dochází k rozvoji třeba větrných mlýnů nebo například vodního kola. „Proto se také vodní kolo stalo hlavním pohonným strojem manufakturního období“ (Hroch, Haubelt 1966: 10). Změny můžeme pozorovat i v jiných odvětvích jako třeba hutnictví, hornictví (využívání střelného prachu) či tavení rud.

Všechn tento pokrok se však odrazil v jedné sféře, která měla nemalý vliv na průběh dalších několika desítek let a která možná určila i další dějiny. Touto sférou je zbrojní výroba a revoluce v boji jako takovém. Při nových metodách zpracování kovu je nasnadě, že armáda začala výrazně přetvářet svůj obraz. Rozvíjela se výroba děl, zaznamenán byl i rozmach vynálezů dalších střelných zbraní.

S pokrokem přichází ruku v ruce i změna ve společenských vztazích. Díky rozvoji zemědělství můžeme zaznamenat rozvoj i v hospodářském sektoru. Rostoucí tlak na zemědělskou půdu však vedl k zásadní proměně rozložení obyvatelstva. Jak uvádí Mackenney ve své knize, a mnoho dalších autorů tento fakt nepopírá, v šestnáctém století můžeme pozorovat všeobecný vzestup⁷ ev-

⁷ A to i přes stále nepříznivé podmínky pro život, kterými byl vysoký výskyt nemocí (hlavně mor) nebo velké množství konfliktů. Dalším pozitivním faktorem je i lehce se zvyšující hladina přistěhovalectví.

ropské populace⁸. Ten se ve své knize ale dále věnuje právě spíše proměně rozložení populace. Jak uvádí „ nová úroveň poptávky přispěla k hrozivému vzestupu životních nákladů“ (Mackenney 2001: 76). Lidé se tedy začínají stěhovat tam, kde mají lepší vyhlídky na živobytí a šanci přežít, nebo si to alespoň zpočátku myslí, a to do měst. Venkov všechny lidi nemohl evidentně uživit a tak pod vidinou blahobytu začínají nový život jinde. Takže dalším významným faktorem objevujícím se a významně rostoucím v šestnáctém století je urbanizace⁹.

S prudkým přívalem lidí přichází do měst velké množství pracovní síly, což nemá daleko ke zhroucení peněžního systému a hlavně vyplácení mezd. Hodnota mince jako takové klesá¹⁰, naopak ceny rostou. To u spousty lidí nevede ke kýženému blahobytu, ale k růstu chudoby. Začínají se prohlubovat rozdíly mezi sociálními vrstvami a mizí už tak slabý vzájemně tolerantní vztah. Další hrozbou pro lidi není jen rostoucí chudoba, ale také hojný nárůst výskytu nemocí. S poklesem životní úrovně totiž významně stoupá možnost nákazy.

Lidé se snaží tento problém řešit různě, výsledky jsou ale spíše neuspokojivé. Kroky k odstranění chudoby a pomoc proti šíření nemocí se stávají také prioritou církve. Problém řeší jak katolíci, tak protestanti. Náboženské konflikty mezi nimi díky těmto i jiným aspektům dostávají silnou sociální dimenzi (Mackenney 2001: 79).

⁸ Mackenney to přirovnává k jednomu z nejdůležitějších faktů tohoto věku (Mackenney 2001: 75), což není nepravděpodobné.

⁹ Mackenney uvádí, že městská populace se zvýšila až o 75% (celková populace pak o 25%) (Mackenney 2001: 76).

¹⁰ A klesala i dále, příčinou však byl spíše dovoz vzácných kovů ze zámořských kolonií.

Pozastavme se na chvíli u církve jakožto dlouholetého hegemonu středověké, ale i raně novověké Evropy. Církev hraje, můžeme říci, po celý středověk roli dominantního aktéra. V novověku ji v této pozici střídá nový hegemon – stát, ačkoli církev má mocný vliv v dalších několika stoletích. Její vrcholné období je však pomalu u konce¹¹. Díky své moci, kterou sbírala několik století má ve spoustě sfér jistý vliv nejenom na ostatní aktéry, ale také na procesy, které formují další směr ubírání vzájemných evropských vztahů.

Jistý problém pro církev mohl znamenat nástup humanismu a evropské renesance. Lidé se snaží dostat z manipulace tohoto hegemonu a začínají s ním být nespokojeni. Mezi takovými může být třeba jednostranná kázání katolické církve a její obohacování pomocí např. odpustků, proti kterým kázal již Hus před dvě stě lety. Od té doby se toho ale moc nezměnilo.

Na druhé straně monarchie vidí víru jako způsob udržení moci, a to překvapivě nejen ve východní a střední Evropě, nýbrž i západní (Mackenney 2001: 291). Je však jisté, že absolutní moc církve nehodlají dlouho tolerovat a změna má přijít právě ze západu.

2.2 Století prosperity

Navzdory zásadním změnám můžeme 16. století považovat celkově za století prosperity a to hned v několika hlediscích.

Již výše zmíněný technologický pokrok posouvá věci kupředu a urychluje dění přerodu středověku v novověk. I když v porovnání s pozdějšími stoletími¹² se šestnácté století kupředu nějakou závratnou rych-

¹¹ Týká se spíše západních států Evropy, v absolutistických monarchiích můžeme pozorovat utužování katolictví a například v Rusku ještě dlouho vládu protestantismu.

¹² 18. či 19. století označují Buzan a Little ve své knize v rámci nejen interakční kapacity mnohem dynamičtějšími s rychlejšími změnami (Buzan, Little 2000: 277)

lostí nepohybuje. Díky technologickému pokroku se však rozvíjí také socio-kulturní sféra, lehce se mění vztahy mezi aktéry a do popředí se dostává fenomén, který je lidstvu vlastní už od počátku, nyní nabývá však nebývalých a hlavně postupně globálních rozměrů. Je jím je touha po expanzi (Buzan, Little 2000: 258).

Dalším z velkých témat šestnáctého století, jak uvádí ve své knize Mackenney byly tedy expanzivní tendence ve formě zámořských objevů (Mackenney 2001: 29). Zámořské objevy změnily tvář tehdejšího světa a měly obrovský dopad na několik dalších sto let. Díky objevům nových kontinentů rostlo nejenom bohatství zainteresovaných států, přišla s ním také touha po moci a expanzi. Expanze však s sebou nese také stinnou stránku. Monarchie a národy touží po větší a větší moci a to nejenom v koloniálním světě ale i v samotné Evropě. Ta je již však rozdělena, takže je jasné, že pokud si budou chtít nárokovat toto území, budou muset přejít do konfliktu s dalším evropským národem. Pro předejití konfliktu se v již ve středověké Evropě hojně rozšířila strategie sňatkové politiky, ta však také nemusela vždy stoprocentně určit spojence podle rodové linie.

A tak se během 16. století, díky pevné a bohaté základně, definitivně utváří několik národů, které si později budou nárokovat moc a území na čím dál tím větší části Evropy.

Za přední země na počátku šestnáctého století můžeme považovat Francii či Nizozemí (jejichž éra spíše teprve přijde). Anglie, tak významná mocnost v následujících století, stojí spíše mimo dění západní Evropy a její vnitropolitická situace je poměrně stabilní i přes náboženské rozpory na pevninské Evropě (Mackenney 2001: 32). Pravděpodobnějším adeptem vedoucí země Evropy bylo bezpochyby Španělsko.

Španělsko ve středověku stálo na vrcholu své moci, můžeme také říci, že právě jemu patřila éra šestnáctého století. Po vzoru sousedícího Portugalska záhy přišlo na to, že vhodnou investicí bude námořnictvo a jeho následný roz-

voj. Můžeme dokonce říci, že nejenom začalo éru Evropské expanze, která trvala dalších několik set let, ale bylo dokonce v prvních desetiletích v jejím čele. Díky zámořským objevům prosperovalo z rostoucího obchodu i výnosu z obsazených kolonií.

Kromě vedoucí pozice v zámořském objevování mělo Španělsko také poměrně silné postavení v rámci evropské politiky. Ačkoli čelilo několika regionálních konfliktům, jelikož samotná země byla spíše „konglomerátem různých regionů“ (Mackenney 2001: 36), zdálo se být jeho postavení v Evropě dominantní. Absolutní moc však netrvá věčně a při stále rostoucí moci habsburské dynastie roste i nelibost přihlížejících okolních států. A právě oslabení španělské moci a zejména Habsburků bylo jedním ze stěžejních témat na počátku sedmnáctého století.

Španělsko, pokud se to tak dá říci, ve svém panování vystřídala na poměrně dlouhou dobu Francie (Klíma 2000: 8) jako další velmoc, která také toužila po expanzi, dokázala si však udržet také dobré postavení i v Evropě, což se Španělsku dařilo čím dál hůře. Velký vliv dominantního postavení Francie v Evropě v následujícím století měl nejenom stále rychlejší vnitrostátní vývoj (nebývalý rozvoj měst, růst ekonomiky i technologický vývoj), ale i obratná politika v rozhodujících chvílích.

2.3 Závěr

Rozvoj měst a obchodu na přelomu šestnáctého a sedmnáctého století začíná dostávat úplně jiné rozměry. Nové technologie přinášejí lidem nové možnosti a usnadňují jim práci. Negativní stranou takového pokroku je však úbytek pracovních míst a tak se lidé ve velkém stěhují do měst. To ovšem narušuje dosavadní společenské uspořádání a řád.

Důležitou oblastí proměn je ekonomická sféra. Ruku v ruce s ní přichází i nástin industriální revoluce a vynález knihtisku, jako jeden vůbec z nejvýznamnějších vynálezů lidské společnosti. Důsledkem toho je růst vzá-

jemné interakce, což má za následek zase rozvoj transportu a dopravy. Knih-tisk má také vliv na šíření myšlenek a idejí do všech koutů Evropy. Díky tomu začíná být důvěra největší a nejmocnější instituce do té doby – církve, postupně podkopávána.

Dalším významným zlomem jsou zámořské objevy, které postupně mění tvář současného světa a podněcují neustále rostoucí ambice jednotlivých zemí. Dominantní Španělsko, které je na vrcholu své moci, se pomalu se dostává do fáze deprese a později je vystřídáno novými hegemony.

Prudký technologický rozvoj a vliv environmentálních a kulturních faktorů přebudovávají tvář Evropy, která na počátku sedmnáctého století podléhá dlouho potlačovanému konfliktu.

3 17. století a nástup krize

3.1 Na vrcholu

Jak se věk blížil ke konci šestnáctého století, rostl pokrok a úspěch ve všech sektorech. Už bylo zmíněno výše, že se Evropa začíná pomalu „zaldinovat“, můžeme pozorovat nebývalý demografický vzestup. Rostoucí interakční kapacita s sebou přináší doslova demografickou explozi. Navíc přibývá i nový faktor a tím je stále více rostoucí migrace (Buzan, Little 2000: 322-323).

Dalším progresivním pozitivním jevem, jak zmiňuje Radek Fukala ve své knize a můžeme se s tím setkat ale i u dalších autorů jako Miroslav Hroch, jsou také již výše zmíněné manufaktury, „motory“ tehdejší ekonomiky před prudkým vzestupem obchodu. Ačkoliv řemesla trochu stagnovala, manufaktury si držely ve spoustě zemí Evropy stále pevnou pozici (Fukala 2005a: 15).

Průmysl a technologie nezůstávaly pozadu, jak postupovala léta dál, také vývoj šel kupředu. Na počátku a spíše v průběhu sedmnáctého století „měly mimořádný význam hlavně dvě sféry výroby: textilní a metalurgie. Právě tyto dvě výrobní sféry se staly ukazatelem hospodářské prosperity“ (Fukala 2005a: 23).

Díky zámořským objevům prožíval obchod nebývalý rozkvět. Postupné zvyšování interakční kapacity navýšilo počet obchodních cest a na poli současného světa se začínají objevovat noví aktéři jako např. nově založené bankovní společnosti nebo obchodní společnosti. Thomas Munck vtipně konstatuje ve své knize, že obchodní společnosti v městech „rostou jako houby po dešti“ (Munck 2002: 28). Nejen on zmiňuje náhlý nástup těchto nových institucí. Mezi nejvýznamnějšími můžeme zmínit Východoindickou obchodní spo-

lečnost založenou kolem roku 1600, a to Nizozemím¹³. Počátek šestnáctého století však jen nastartoval¹⁴ rozvoj těchto institucí, později můžeme vedle Nizozemí pozorovat i úspěšnou Velkou Británii aj. V rámci funkční diferenciaci této éry se na obchod začíná specializovat čím dál tím více aktérů, kteří z toho postupně začínají těžit. Vliv na rozvoj obchodu měla i již zmíněná cenová revoluce a ekonomickou prosperitu té doby nijak zvlášť nenarušila ani katastrofální neúroda a následné nepokoje v devadesátých letech šestnáctého století (Munck 2002: 28).

Dokonce i v politické sféře se zdálo být až nebývale klidno na tehdejší dobu. Můžeme hovořit až téměř o rovnováze moci mezi dominantními aktéry. Jako uvádí Thomas Munck „Habsburkové jasně dominovali Evropě společnými silami španělské a německo-říšské větve, ale žádná z nich neměla v plánu svůj vliv v Evropě dále zvětšovat“ (Munck 2002: 28-29). Že to není až taková pravda a že měla být rovnováha záhy narušena, svědčí i nervozita opoujících a okolních států obávajících se rostoucí nadvlády Habsburků. Mezi těmito zeměmi byla také Francie, která, sevřena téměř v kleštích oběma habsburskými větvemi, se o své postavení bála nejvíce.

Přelom století tedy proběhl bez sebemenších konfliktů či politických roztržek. I severní země měli silné a schopné vůdce, kteří věděli, jak správně vést svoji politiku. Konflikt, který měl přijít, byl tedy mezi elitami spíše nečekaný. Spousta odborníků té doby se domnívala, jak také uvádí Thomas Munck, že konflikt v českých zemích vzniklý roku 1618 nebude mít žádné pokračování (Munck 2002: 29).

¹³ Nizozemská Východoindická společnost byla založena roku 1602 (Klíma 1996: 9) a dostala Nizozemí mezi elitu obchodních států té doby. To mělo za následek jeho následný vliv nejen na vnitrostátní politiku, ale také na politiku okolních států a pozdější proměnu mezinárodního systému.

¹⁴ Dobou obchodních společností se označuje spíše období 17. - 18. století (Buzan, Little 2000: 267).

3.2 Vnitřní konflikty a krize feudalismu

Klid, jak dnes již víme, nevydržel dlouho a problémy se začaly vynořovat i v oblasti „nižší důležitosti“ než mezistátní. Rostoucí nespokojenost můžeme totiž pozorovat i uvnitř jednotlivých států. Tato nespokojenost poukázala na problémy, které do té doby nebyly tak zjevné a které během sedmáctého století nabývají ohromných rozměrů. Velkými problémy, které se dostávají na povrch při stupňujícím se napětí, se teď sávají skutečnosti, které dostaly Evropu na přelomu století na vrchol. Demografická exploze má za následek nejenom zvyšující se urbanizaci, ale s tím i rostoucí nezaměstnanost a následnou chudobu, která vrcholí až hladomorem (Mackenney 2001: 219). Rurální charakter ekonomiky nemá šanci rychle rostoucí počet obyvatelstva uživit, zvyšuje se nedostatek a naplnění potřeb¹⁵, roste bída. Spolu s nezaměstnaností a chudobou klesá životní úroveň, hlavním zájmem je přežít, upadá celkově i kultura a vzdělání. Nedostatečný sociální systém není schopen tyto problémy vyřešit.

Můžeme říci, že se v tomto období zásadně mění povaha společenských vztahů. Do popředí se stále více dostává nový fenomén a zaplavuje hned několik sfér. Tímto fenoménem je již výše zmíněný kapitalismus. Postupný přechod od feudalismu ke kapitalismu je zásadním zlomem ve vývoji sociokulturních vztahů.

Hned několik autorů uvádí, že právě období mezi roky 1500 a 1600 je kritickou fází přechodu Evropy od feudalismu ke kapitalismu. Společnost ovládaná šlechtou postupně vystřídala vrstva buržoazie. Jedním z příznaků této změny

¹⁵ Zásadními potřebami bylo samozřejmě obilí, kterého během neúrod bylo nedostatek. Nutné je ale říci, že další potřebnou surovinou bylo také dřevo (využití jako topivo či ve stavebnictví) a vlna. Nabídka těchto surovin, leckterých dovážených (kovy), nezvládala kvůli pomalému přesunu zboží pokrýt neúměrně rychle rostoucí poptávku zvyšující se díky vzestupu obyvatelstva (Hroch, Haubelt 1966: 33).

je právě rostoucí urbanizace a zavádění tržních vztahů v ekonomice. Obyvatelstvo, do té doby děleno mezi jednotlivé stavy¹⁶, se začalo členit na sociální třídy (Mackenney 2001: 43).

Za buržoazii bychom mohli laicky označit vrstvu obchodníků. Obchod byl totiž v té době stále na vrcholu, takže ti, kteří se do něho nebáli investovat, nyní sklízeli ovoce. S rostoucím bohatstvím také rostla moc. Ačkoliv „bohatství samo o sobě nepřináší společenské postavení, to se ztotožňovalo s osvojením si souboru hodnot, které ukazovaly na dobrý původ „ (Mackenney 2001, 45), stává se obchodní vrstva, rychle jdoucí nahoru, důležitým aktérem.

Feudální šlechta, do té doby poměrně dominantním aktérem se začala trochu obávat této rostoucí vrstvy a nehodlala se své moci jen tak vzdát. Panstvo drželo ve svých rukou opratě moci politické, ale i ekonomické a kulturní. Rozvoj měst tuto moc ještě posílil. Ekonomická síla držela opratě obchodu, politická moc zase zasahovala do vnitrostátních záležitostí států.

Když posiluje jedna strana, někde moci musí ubývat. V mnoha státech ve prospěch šlechty oslabovala moc panovníka. S rostoucí mocí šlechty je ale také nespokojený i zbytek obyvatelstva, který panský vliv cítí na vlastní kůži. Panstvo se často dostává do konfliktu s poddanými. Dostávala se ale také do konfliktu s měšťanstvem či právě rostoucí vrstvou obchodníků, zasahovala totiž stále zásadně do ekonomického vývoje. Rozpory mezi feudální třídou a nastupující buržoazií se podle marxistické teorie podílejí na všeobecné krizi feudalismu (Fukala 2005a: 7-8), jehož vrchol můžeme pozorovat na konci šestnáctého a počátku sedmnáctého století a jehož éra pomalu ustupuje přicházejícímu kapitalismu.

Takovýchto rozporů bychom mohli najít spousty, a to téměř ve všech politických celcích tehdejší Evropy. Ačkoli to byly vnitrostátní konflikty, mě-

¹⁶ Ve středověkém světě určovala postavení člověka jeho sociální funkce, základní dělení lidí bylo na ty, kdo se modlí, kdo bojují a kdo pracují (Mackenney 2001: 43).

ly nebývalý vliv na zahraniční politiku a na vzájemné vztahy mezi těmito politickými celky. Jak uvádí Josef Polišenský „krizové situace v akutních i vleklých formách se střídají ve všech evropských státech, i když jejich motivy a výsledky jsou různé, působí změny vzniklé v jednom státě na život jiných státních útvarů, i když ne se stejnou intenzitou a ve stejných oborech veřejného i hospodářského a kulturního života“ (Polišenský 1970: 36).

3.3 Formování státnosti, vzestup západních států a územně - mocenské ambice

Můžeme říci, že třicetiletá válka přinesla mnoho změn, nejen územních, ale hlavně mocensko-politických, kulturních i sociálních, přinesla ale také změny v samotné struktuře současného systému (Buzan, Little 2000: 330). Ačkoliv nemálo vědců v minulosti považovalo třicetiletou válku právě za onen zlom, dnes už se více lidí přiklání spíše k teorii, že i tento systém nevznikl ze dne na den, a to podepsáním Vestfálského míru. Státy jako územní celky pod velením určitého aktéra existovaly již před třicetiletou válkou a jejich transformace v suverénní a nezávislé aktéry jednající na mezinárodním poli v rámci svých zájmů trvala nějakou dobu. Proto již na přelomu šestnáctého a sedmnáctého století můžeme v Evropě pozorovat postupnou transformaci těchto aktérů, kterou bezpochyby urychlila právě třicetiletá válka.

Výše jsme si nastínili, že středověký systém fungoval převážně na feudálních vztazích. Jednotlivé sektory, ač ne už tak přísně, byly stále oddělené. Moderní státy přichází v rámci organizační struktury k postupnému propojování hned několika sfér a tak si již na počátku sedmnáctého století, i díky vzestupu obchodu, můžeme povšimnout úzkého propojování struktur ekonomických a politických (Buzan, Little 2000: 330). Ekonomika dostává jiné rozměry, rychle rostoucí obchodní třída ovlivňuje také politické dění a sama se stává čím dál více nezávislou na vládních složkách států. Je sice pravda, že náznak těchto změn byl již v antických státech, ale takové změny, jaké se udá-

ly během těchto 400 let, se však nestaly za dosavadních 5000 let lidské kultury (Buzan, Little 2000: 297).

Kromě měnící se struktury roste také interakční kapacita. Rozvoj obchodu tlačí na zlepšení komunikačních toků a dopravy, zvyšuje se dostupnost a přibývají také znalosti nejenom o okolním světě, ale také o krajinách vzdálených několik desítek či stovek mil. Koloniální velmoci objevují nové země a nové kultury a poznávají, že dosavadní systém vlády, který stačil na malé území v Evropě, daleko za mořem stačit nebude. Důraz západních zemí na jejich námořní sílu má výrazný dopad na sociální a ekonomickou strukturu. Vznikají nové spolky a organizace, roste význam státu jako takového (Knutson 2000: 103). Klasické středověké a starověké jednotky, tak dlouho se držící na vrcholu, jako byly městské státy nebo městské ligy, pomalu, ale jistě, ustupují právě moderním státům. Moderní státy plně nastupují po konci třicetileté války, kdy se spolu s nimi rozvíjí ještě řada dalších prvků, jako diplomacie a mezinárodní systém, rozpoznat je však můžeme již na počátku sedmnáctého století. Jak uvádí Richard Mackenney šestnácté století si prošlo krizí státního uspořádání, během které potřeboval systém čas na svoji transformaci a která se přenesla i do ostatních sfér a vyvrcholila oním třicetiletým konfliktem. Bez vývoje státu v šestnáctém století by však moderní státy nevznikly, proto je pro nás kontext tak důležitý. V šestnáctém století byly nové formy struktury a organizace moci něčím naprosto novým a šokujícím, nepřipisovalo se jim dlouhé trvání, avšak v sedmnáctém století se tyto nové myšlenky rozvíjejí a stávají se reálnými. „Z dlouhodobé perspektivy šestnácté století zaznamenal významný pokrok, jak v teorii státu, tak v praktické manifestaci jeho moci“ (Mackenney 2001: 87) a tento pokrok pomohl vstoupit dosavadnímu uspořádání aktérů do vestfálského systému.

Ale i šestnácté století muselo na něčem vybudovat své základy. Už několik století před byl určen průběh díky antickým státům. Dle Buzana a Littla však antické státy, konkrétně Římské impérium, ačkoli zaniklo, zanechalo na západě fungující státy a tyto státy neměly problém držet krok se

zbytkem okolních politických celků nejen ve středověku, ale na přelomu středověku a novověku je funkčnost těchto států přivedla na vrchol (Buzan, Little 2000: 243).

V předchozí kapitole jsme si krátce nastínili Španělskou éru nadvlády nejenom v západní Evropě. Španělsko se dostalo na přelomu století na vrchol, po kterém nutně nemusel následovat úpadek. Rostoucí ekonomika, na kterou byla ale země posledních několik desítek let zvyklá, začala stagnovat. Dovoz cenných surovin ze zámoří snížil hodnotu domácích výrobků, což vedlo ke zvýšení požadavků na zemědělskou půdu, která takový tlak dlouho neunesla. V severozápadní Evropě se navíc stále častěji začala objevovat myšlenka volného podnikání a kapitalismu, což bylo pro Španělsko, postaveném na feudálním systému, a hlavně pro přední představitele státu či šlechtu, velmi nepříjemné. Dalším zásahem byla i morová epidemie, která připravila o život téměř třetinu španělského obyvatelstva (Klíma 2000: 8).

Rostoucí moci Španělska se začala obávat nejen Francie, ale i ostatní státy západní a střední Evropy. Španělsko se opíralo o silnou ekonomiku, která posílila díky zámořským objevům, ale také o katolickou církev. Aktér, který sehrál zásadní roli, vynesl Španělsko na vrchol, ale také zapříčil jeho úpadek. Tímto aktérem byla Habsburská monarchie. Habsburkové měli dvě větve, jednu ve střední Evropě, která zasahovala nejenom do rakouských a uherských zemí, jejich součástí byly například české země. Druhá, španělská, nebyla v rámci evropské politiky o nic méně vlivnější. Habsburkové spoléhali zejména na sílu rodové tradice. Jak uvádí Richard Mackenney rodové zájmy byly pro panovníky hlavní prioritou. Můžeme tu hovořit o strategickém propojování dynastických¹⁷ sítí, což mělo vést k upevnění moci (Mackenney 2001: 240). A právě síle habsburské dynastie se rozhodl zbytek Evropy postavit.

¹⁷ Dynastie byla velmi důležitým stabilním bodem ve vrcholné ekonomice každého státu. Mohla znamenat udržení klidu v zemi, pokud byla dost silná a zamezila bojům o nástupnictví mezi

Největší obavy ze Španělska měla sousední Francie. Ačkoliv taky katolická, bála se o rozšíření zájmů Habsburků až za hranice a nárokování si francouzského území. Francie navíc roku 1610 smrtí Jindřicha IV. ztrácí svého panovníka a na trůn nemá kdo nastoupit. Jeho synové, Ludvík a Gaston, jsou ještě nezletilí, vlády se tedy ujímá jejich matka Marie Medicejská jako regentka. Další významnou postavou byl kardinál Richelieu, který má z titulu prvního ministra nemalý vliv jak na vnitřní, tak i zahraniční politiku země. V té době navíc Francie vedla již řadu let sérii válek o dědictví. Když byla vyhnána Marie Medicejská, stává se kardinál diktátorem a má ve svých rukou osud celé Francie. Nejdřív jako katolický vůdce stojí po boku Habsburků, v kritickém okamžiku se však přiklání k protestantům, což je pro kardinála katolické církve víc než překvapivé. Richelieu však hájí především zájmy své země a při dalším konfliktu se postaví na stranu protestantského Nizozemí. (Dorazil 1992: 112-118)

Nizozemí je krásnou ukázkou země, která se díky investicím do zámožského podnikání dostala na vzestup. Na počátku sedmnáctého století zakládá obchodní společnost a proniká jak na východ, tak na západ známého světa. Hlavní moc tam nemají stejní aktéři jako v ostatních zemích, k moci se dostávají zástupci obchodu a bank, vládnoucí vrstvou se stává měšťanstvo a buržoazie. Pokrok a vývoj však nespočíval jen v obchodu, důležitou složkou hospodářství byly také manufaktury, investovalo se do výroby cukru nebo tabáku. Která jiná země by mohla iniciovat přerod feudalismu na kapitalismus než právě Nizozemí. Nizozemí si však svůj úspěch tvrdě vybojovalo a pozdější konflikt se Španělskem nevyvstal přes noc. Můžeme zde mluvit o válce známé jako osmdesátiletá, která vypukla v polovině šestnáctého století. „Předzvěstí třicetileté války byla nizozemská revoluce v roce 1566. Tehdy se část této provincie odloučila od Španělska a vytvořila v roce 1579 utrecht-

dalšími adepty. Vymření rodu však na druhé straně zase znamenalo téměř jistý nástup konfliktu o vedoucí post.

skou unii, která se stala základem spojených nizozemských provincií“ (Klíma 2000: 9). Nejenom že se odtrhlo, přišlo také s přelomovou formou správy svého území. Každá provincie samostatně řešila své vnitřní záležitosti. Můžeme říci, že Nizozemí pokládá základy novému typu státu. A také Nizozemí bude tím, kdo bude ukázkou pro formování ostatních států i celé evropské politiky.

Západní Evropa byla bezpochyby zásadní oblastí při tvorbě procesů na přelomu šestnáctého a sedmnáctého století. Stejně tak důležitou oblastí byla i střední Evropa, kde probíhalo také několik konfliktů, které byly tak neúnosné, že vyvrcholily roku 1618 propuknutím války. Důležitým aktérem zde byla Habsburská monarchie, která ovlivňovala střední Evropu již od první poloviny šestnáctého století. Rakouští Habsburkové byli pevně věřící katolíci a striktně zastávali názor *koho vláda, toho náboženství*¹⁸, proto se velmi často setkávali s nespokojeností obyvatelstva, zejména u zemí, které měly doposud více méně volnou ruku ve výběru víry. Takovou zemí byly i Čechy nebo Německo. Po příchodu renesance v Evropě stoupla kritika církve a s ní i počet stoupenců protestantismu. Následný pokus o rekatolizaci ještě utvrdil protestanty ve správnosti jejich jednání a roku 1608 je v Německu založena Unie protestantských a říšských měst. Do čela této Unie je postaven falcký kurfiřt Fridrich. Katolická církev si však tuto vzpouru nenechá dlouho líbit a o rok později je v Německu založena Katolická liga v čele s Maxmiliánem Bavorským jako protipól nově vzniklé Unie (Klíma 2000: 12). Tyto dvě frakce se později stávají základem dvou proti sobě bojujících celků v třicetileté válce. Evropa se začíná pomalu rozdělovat na protestantskou část, jejímž vzorem je Nizozemí a zahrnuje státy jako Anglie, Francie, severozápadní Německo i část Skandinávie. Na druhé straně pak zástupce katolické moci, kde byly hlavními aktéry

¹⁸ Zejména po konci války kdy ve střední Evropě ještě utužili svou moc.

Španělsko nebo Habsburská monarchie, katolická knížata v Německu a Polsko-litevská unie¹⁹ (Polišenský 1970: 97-98).

3.4 Náboženský konflikt a regionální původ

Konfliktních oblastí bylo hned několik, a to jak na ose vertikální tak i horizontální. V dnešní době můžeme konflikt posuzovat jako převážně nábožensko-politický s mocenskými záměry tehdejších mocností, kde hrála bezpochyby velkou roli i ekonomika. Ještě před několika desítkami let spousta vědců tuto válku posuzovalo jen jako spíše náboženský konflikt (Wilson 2009: 12).

Náboženství hrálo opravdu zásadní roli v procesech utvářejících podobu šestnáctého a sedmnáctého století a vedoucích k třicetiletému konfliktu. Tento aktér však měl bezpochyby vliv na veškeré dění té doby²⁰ a zásadně ovlivnil strukturu následného uspořádání vztahů. Jak jsme zmínili výše, není to jediný z faktorů, je ale nepochybně jedním z nejdůležitějších, alespoň mezi lidmi. Státy, jak víme, za tento konflikt maskovali zejména své mocenské a územní ambice.

Víra jako taková měla zásadní vliv na každodenní život lidí, proto nespokojenost s násilným diktátem později vyvrcholila nepokoji a protesty. Re-

¹⁹ Dělení bylo mnohem složitější, zejména pak dle vnitřního štěpení jednotlivých států. Tyto země však byly hlavními aktéry bojujícími v třicetileté válce a formující mezinárodní politiku druhé poloviny sedmnáctého století.

²⁰ Církev měla monopol na vzdělanost v tehdejší době, mohla si tedy „diktovat“ učební osnovy. Velkým ohrožením je pro ni nástup renesance a humanismu, která podkopává roli náboženství lidském životě a zdůrazňuje člověka jako takového. Navíc přichází i silná vlna kritiky katolické církve za její způsob chování a „vykořisťování“ občanů, kde na jedné straně lidé odvádějí desátky, jsou tvrdě trestáni i za banální hříchy nebo nesmyslně obviňováni (např. čarodějnictví) a na druhé straně život kněží a biskupů ani zdaleka nepřipomíná cudný život duchovních představitelů, jak káže Bible (Mackenney 2001: 150).

nesance a humanismus přinesl odlišné chápání lidského života a bytí, proto církve musela nutně zasáhnout protireformací (Mackenney 2001: 150). Vrchnost, která díky své moci mohla určovat víru i svých poddaných, je začala utlačovat. Tak tomu bylo právě ve střední Evropě, kde na úkor panovníka stále více sílící šlechta začala ovlivňovat život obyčejných lidí. To vedlo v českých zemích k posílení stavovské moci a k následnému povstání. Začátek třicetileté války se udává právě oním povstáním, které vyvrcholilo pražskou defenestrací v roce 1618. Spousta vědců v minulosti však mělo za to, že tento konflikt se týká výsostně německé historie²¹. Právě zde se formují ony dva zneprátelené tábory, jejichž soupeření se rozšiřuje až za hranice německého státu. Peter Wilson dokonce zmiňuje ve svém díle, že v minulosti převládaly dva výklady původu této války²². Jedna skupina vědců se zaštiťovala Německou školou, která chápala třicetiletý konflikt zejména jako německý problém. Druhá frakce se spíše přikláněla k mezinárodní příčině konfliktu (Wilson 2008: 560). Také se přiklání k názoru, že dnešní pozorovatelé berou v úvahu širší spektrum okolností jako sociokulturní utvářecí proces a přibírají k vysvětlení další disciplíny, než tomu bylo při výkladu třicetileté války v minulých letech. Také uznává, že příčin konfliktu bylo bezpochyby několik, těžko však říci, která byla tou hlavní. Zastává zde názor, stejně jako mnoho dnešních historiků, že při výběru dominantní příčiny třicetiletého konfliktu záleží na pohledu každého zainteresovaného. Díky tomu je snadné vysvětlit, proč se němečtí historikové přikláněli k interpretaci třicetileté války jako války německé, čeští pak kladou důraz na české dějiny, kde konflikt vypukl. Z pohledu mezinárodních vztahů, je však důležité vědět, že tento proces byl dlouhodobější a příčiny nemůžeme hledat v jednom státě.

²¹ Starší publikace či články označují třicetiletý konflikt za „německou válku“

²² *International war scholarship a German scholarship* (Wilson 2008: 560)

3.5 Závěr

Proč je tedy 17. století často označováno mnoha historiky jako století krize? Skutečná krize přichází až s poměrně rozsáhlým a na tu dobu nebývale ničivým konfliktem, který zasáhl všechny sféry (Hroch, Haubelt 1966: 47). Konflikt uvedl do pohybu několik zásadních procesů a změnil strukturu a povahu vzájemných vztahů. Vzniká pojem jako mezinárodní politika a právě na poli této politiky se střetávají noví i stávající aktéři. Tímto konfliktem byla třicetiletá válka.

Třicetiletá válka dle předchozího rozboru období několika desetiletí měla evidentně mnoho příčin. Jaká však převládá, je složité odpovědět. Mnoho historiků se před sto lety domnívalo, že válka vznikla jako náboženský konflikt, jiní zas tvrdí, že válka měla omezený geografický rozsah. Dnes se ale vědci přiklání k odlišnému vysvětlení. Politická krize, která vyvrcholila na počátku sedmnáctého století, měla zjevně hluboké hospodářské ale i společenské kořeny. Během šestnáctého a sedmnáctého století proběhlo mnoho konfliktů. Proč se tedy třicetiletá válka a uzavření Vestfálského míru považuje za tak zásadní mezník v historii nejen mezinárodních vztahů? O tom pojednává druhá část této práce.

4 Důsledky války

4.1 Dopady války

Už během války bylo evidentní, že se obraz středověké Evropy definitivně mění. Třicetiletá válka byla vůbec prvním celoevropským konfliktem. Je pravda, že boje neprobíhaly neustále ve všech místech najednou, v praxi to spíše vypadalo jako série lokálních konfliktů, válkou byla však poznamenaná celá Evropa (Munck 2002: 61).

Válka měla zásadní dopad na další vývoj v Evropě. Nejvíce zjevné byly po válce negativní dopady. Pozorovat to můžeme na velkém úbytku obyvatelstva (Munck 2001: 120). Jako „řádicí metly“ můžeme uvést hned dva zásadní faktory. Za prvé to byly nemoci, které se v době hladomoru a nedostatku základních potravin a hygieny šířily nebývale velkou rychlostí. Za druhé pak samotné boje. Boje bohužel neustaly ani krátce po podepsání Vestfálského míru. Spousta nevinných lidí doplatilo na zničující řádění cizích armád. Lidé se nevyhnuli požárům, znásilňování i mučení (Beller 2008: 357).

Mrtvých sice nebylo tolik jako v důsledku šíření epidemií, vzhledem k tomu, že umírali zejména obyčejní lidé a nejen vojáci, roste toto číslo do vysokých rozměrů. Nejvíce zasaženy byly země, kde se odehrávaly přímé střety či kde se koncentrovalo vojsko. Jedny z největších ztrát můžeme zaznamenat ve střední Evropě, kde, jak uvádí Fukala, v oblastech „ Meklenburska, Pomořanska, Dolní Falce, Alsaska, Slezska, Braniborska, Durynska, Hesenska, Virtemberska a části Bavorska odhadují ztráty až na 66%“ (Fukala 2001: 13). Ostatní autoři (Klíma, Hroch) se přiklání k menším číslům, ale i tak byl úbytek obyvatelstva značný. Dalším faktorem úbytku byla stále rostoucí migrace. Lidé se stěhovali ze zpustošených míst a za výhodnějšími příležitostmi (Munck 2002: 131).

S úbytkem obyvatel přišel i úbytek pracovní síly. Navíc zpustošené zemědělské oblasti nebyly schopny vyprodukovat tolik surovin jako před válkou. Během války sice stoupla poptávka po základních potravinách, během poslední části války a po ní však vzalo násilné pustošení krajiny za své. Krize feudalismu nabyla v polovině sedmnáctého století svého vrcholu a státy vyčerpané válkou ještě nebyly schopny přejít na nový fungující systém. To mělo vliv na řadu dílčích krizí v ostatních odvětvích (Hroch, Haubelt 1966: 49). Jedním z nich je hospodářství, které kvůli válečnému plenění zaznamenalo ohromné ztráty²³. Pokles agrární výroby nezachránil záhy po válce ani technický pokrok, ke katastrofické situaci navíc přispívaly i nepříznivé klimatické podmínky (Fukala 2005a: 67). Musíme vzít také v potaz, že sedmnácté století nebylo stabilním ani co se týče pohybu cen a mezd²⁴ (Munck 2002: 122).

Dalším ze základních faktorů byly finance. „Třicetiletá válka překonávala všechny předcházející evropské války nejen svým územním rozsahem, ale také objemem materiálních a finančních prostředků, které byly na ní vynaloženy“ (Hroch, Petráň 1976: 79). Vydržovat armádu bylo totiž velmi nákladné. Znamenalo to nejenom platit vojáky, ale také pro ně obstarat zbroj, potraviny a munici (Hroch, Petráň 1976: 79). Dle rozsahu konfliktu je dnes evidentní, že náklady musely být na tu dobu obrovské. K otázce kde získat dostatečné finance pro tak nákladné boje se „nabízely dvě možnosti: důchody by se měly zvyšovat dvěma oddělenými metodami – daněmi a kolonizací (Knutsen 2000: 101)

Fukala ve své knize udává příkladem Švédsko, které investice získávalo nejprve z francouzských subsidií a z příjmů ruského obilného obchodu.

²³ Zejména ve střední Evropě byl nedostatek i základních potravin. Závratně stouply ceny masa, chleba i obilí. Fukala ve své knize uvádí, že lidé byli nuceni jíst psy a kočky a někde se dokonce objevil kanibalismus (Fukala 2001: 13).

²⁴ Největší cenové výkyvy můžeme pozorovat například u obilí (Munck 2002: 123).

I tady však podpora na udržování jednotlivých pluků postupně klesala a tak dalším zdrojem zisku byly dobyté země. „Platit měli jak lidé z obsazených území habsburského soustátí a katolické Ligy, tak zejména švédští spojenci z řad protestantských říšských knížat a stavů“ (Fukala 2001: 13). Je zcela evidentní, že panstvo získávalo tyto finance zase na úkor svého lidu. Navíc se vojska při průtazích chovala násilně, plenila všechny země, kterými prošla. Nouze, hlad a zabíjení bylo na denním pořádku. Bídou a fyzickým strádáním tak trpěl především obecný lid, ačkoli byli mezi nimi i ti, kteří nesouhlasili s vrchností a sympatizovali s náboženským přesvědčením země, která vyslala bojovat své vojáky za svobodnou víru (jako Švédsko bojovalo za protestantismus a plenilo střední Evropu). Drancování a požáry ničily pole a poškozovaly výrobu. Všechno to vedlo k obrovským machinacím s majetkem a zapříčinilo to peněžní krizi. Začala klesat hodnota mincí, rostly ceny výrobků a potravin, země se dostávaly do inflace (Fukala 2001: 14).

Jediné odvětví, které nezaznamenalo propad, byl obchod, který byl stále na pozvolném vzestupu. Po částečném uklidnění situace v Evropě naopak začal stále více expandovat do zámoří a rozšířil se dálkový obchod (Hroch, Haubelt 1966: 111).

Změna přišla i v otázce náboženství. Reformační snahy v šestnáctém a na počátku sedmnáctého století vzaly za své a kromě severozápadní Evropy můžeme pozorovat utužování absolutistické moci, zejména pak u Habsburků. Habsburkové sice válkou neposílili, ale udrželi si poměrně dominantní postavení. Navíc během poválečné obnovy nastolují silný katolicismus. Rekatolizace jako jeden z důsledků třicetileté války se projevila nejvíce v zemích střední Evropy. „ Náboženská otázka měla být po dlouhé válce řešena podle ustanovení německé reformace, jak byla dohodnuta na říšském sjezdu v Augšpurku roku 1555“ (Klíma 2000: 186).

Absolutismus je jedním z hlavních předmětů zájmu ve formulující se mezinárodní politice. Jak uvádí Knutsen ve své publikaci „podél atlantického

pobřeží znamenal absolutistický ráz rozchod s feudálním řádem“. Struktura se začíná měnit a nastupuje kapitalismus. Na rozdíl od západu, stejně tak absolutistický východ však pokračoval ve feudálním řádu a naopak se stal nástrojem k upevnění nevolnictví (Knutsen 2000: 104).

Válka přinesla však i pozitivní dopady. Kromě zatažení téměř všech aktérů celého kontinentu, byla revoluční ještě v dalších směrech. Velmi významným procesem, který zvýšil interakční kapacitu a tím pádem urychlil nejen průběh války, ale celý vývoj sedmnáctého století, je technologický rozvoj. Rozvoj technologií velmi významně zasáhl do života obyčejných lidí, elit a zejména armády. Během války můžeme totiž pozorovat revoluci ve zbraních a ve formě válčení. Díky tomu se třicetiletá válka stala ničivější než kterákoliv jiná válka před ní.

Technický pokrok přináší progrese v oboru zpracování kovů, zejména železa. Ve velkém se rozšiřovaly řemeslné dílny, které se v době války soustřeďovaly zejména na výrobu zbraní a uniforem. To mělo za následek zvýšení úrovně řemesel v kovodělném i dřevozpracujícím průmyslu. Celé oblasti měnily svá zaměření na vojensko-průmyslové, protože to bylo výhodné (Fukala 2001: 118). Díky takovýmto zakázkám navzdory celkově upadajícímu hospodářství tato odvětví prosperovala

Třicetiletá válka přinesla do armády hned několik aspektů. Můžeme zde pozorovat několik změn, a to jak u jednotlivců, tak i u celých skupin. Bezpochyby zde byl velký vliv sociálně psychologických aspektů. Během konfliktu docházelo k různým proměnám, velitelé armád přebíhali na stranu protivníka a bojovali proti svým souvěrcům. Ve válce velmi často rozhodovaly totiž materiální požadavky více než náboženské přesvědčení. Navíc tu byl kořistnický faktor, vojáci se nezdřáhali rabovat v sousedních zemích natož pak v zemích svých protivníků (Fukala 2001: 115).

Kromě osobní mentality vojáků a touhy po bohatství přináší třicetiletá válka převrat ve vedení boje. Důležitým jevem se stává organizování stálých jednotek do příslušných celků, řazených dle velikosti a vedených svým vůdcem. Můžeme pozorovat nástup nové etapy ve výcviku a taktice vedení války (Fukala 2001: 117). Aktéři jsou si vědomi, že nesprávný tah by mohl ohrozit nejen jejich zisky, ale celou existenci, proto se spolu s měnícím ekonomickým myšlením mění i strategické myšlení. Základem úspěchu se stává rychlá mobilizace armády. Velice účinnou zbraní se také stává kombinace nátlaku a kapitálu, propojování ekonomické sféry s vojensko-politickou (Buzan, Little 2000: 248-249).

Pozitivním dopadem nejen války, ale postupnou přeměnou celého systému, který válka bezpochyby podpořila je změna ve společenských vědách. Na svět přicházejí nové výklady společenských teorií, zakládají se společenské instituce. Začínají se také objevovat nové sociální i ekonomické teorie. Stále více rostoucí vliv buržoazie obrací svůj pohled na hospodářskou činnost, oblast jejího zisku. Řada osobností přichází s úpravami vztahů a snahami hlubšího poznání hospodářské podstaty. Vrcholem těchto snah je merkantilismus, který je „systémem ekonomických názorů epochy původní akumulace kapitálu“. Základem merkantilismu je převaha vývozu nad dovozem, tedy aktivní obchodní bilance. Pro merkantilisty se „hodnota zboží netvoří ve výrobě, ale v oběhu“ (Hroch, Haubelt 1966: 133).

Je také pravdou, že válka přinesla zejména ve střední Evropě utužování absolutistické moci panovníka a s tím i přísnou rekatolizaci. Snahy o obnovu církve jako takové také nepřišly zcela zkrátka. Protestantismus byl v některých oblastech uznán jako rovnocenný katolicismu, ale je pravda, že ve střední Evropě se velké tolerance nedočkal. Navíc zde máme vzestup nových směrů jako je třeba kalvinismus nebo luteránství, jejichž počátky můžeme najít o mnoho let dříve. I tyto relativně nové směry však nebyly nějak zvlášť ve střední Evropě akceptovány (Wilson 2009: 18).

Všechny tyto důsledky byly vedle politických změn zcela zásadními pro formování nového systému. Můžeme vidět, jak se vzájemně prolínaly a zpomalovaly či urychlovaly proces utváření vztahů v Evropě. Měly zásadní vliv na tvorbu nové struktury evropského systému a na postavení aktérů v novém systému.

4.2 Pokračující konflikty

Válka, respektive uzavřený mír přinesl s sebou i územní zisky. Zdaleka však neukončil všechna střetnutí v Evropě. Na evropském kontinentu totiž probíhala řada dalších střetnutí, která měla dlouhodobější trvání. Jedním takovým byl španělsko-francouzský konflikt, který vznikl již před vypuknutím třicetileté války (Fukala 2005a: 42). Někteří autoři dokonce uvádějí, že třicetiletá válka byl jen součástí nebo následkem onoho konfliktu. Válka, velmi často označovaná jako osmdesátiletá, skončila až vítězstvím bourbonské Francie s dědičným nárokem na španělské země. Další boje byly vedeny na Baltu mezi Švédskem a Polsko-litevským státem. Holanďané zase vedli vleklé spory s Angličany za stanovení pravidel chování na moři a možnosti rybolovu (Fukala 2005a: 42).

Velký dopad na společnost, zejména na území těch aktérů, kde se konflikt odehrával, mělo i drancování vojáků. Vojáky a zbraně si panovníci najímali, protože v té době bylo ještě nepředstavitelné, že si panovník (či později nejvyšší představitel státu) udržoval vlastní vojsko. Již během války se kontrola nad armádami leckde vymkla z rukou a přešla až v drancování střední Evropy. Vestfálský mír sice přinesl pomyslný konec války, demobilizace z postižených oblastí však trvala ještě několik dalších let (Knutsen 2000: 97-98).

4.3 Závěr

Tyto procesy formovaly strukturu Evropy v sedmnáctém století a přispívaly k její postupné transformaci. Nepřeberné množství konfliktů a nové pohledy jak na společenské, tak na ekonomické problémy přinesly nové myšlení v oblasti diplomacie. Změny v politickém sektoru postupně přetvářely vzájemné vnitrostátní, ale i zahraniční vztahy.

5 Počátky diplomacie a evropský mír

5.1 Evropská diplomacie

Třicetiletá válka byla do té doby nevídaně ničivým konfliktem. Během několika let začala postupně měnit celý dosavadní středověký systém, který nestačil růstu nových technologií a s nimi i poměrně rychle rostoucí interakční kapacitě. Měnila se postupně struktura systému a aktéři zatažení do války byli vyčerpáni boji, které neměly jasný výsledek. Postupně začala upadat i ekonomika v jednotlivých politických celcích a válka se začala stávat jak finančně tak sociálně i politicky neúnosnou. Aktéři zodpovědní za celoevropský konflikt proto sáhli k řešení, které bylo na tu dobu poměrně revolučním, a to k rozsáhlému vyjednávání.

Už během války začali hledat politické elity kompromisní východiska. Téměř všechny strany byly totiž natolik vyčerpané, že bylo pro ně nevýhodné v konfliktech pokračovat. Některé dokonce už neměly zájem jakkoli mocensky zasahovat. Dalším důvodem bylo, že náboženská otázka, kvůli které údajně konflikt vznikl, se už dávno posunula do pozadí a ve válce šlo už jen o mocensko-politické zisky. Proto už v roce 1640 začalo vyjednávání o možnostech uzavření míru. „Na říšském sněmovním jednání v Řeznu (probíhalo od května 1640 do června 1641) byl císaři Ferdinandovi III. doporučen bezodkladný mír“ (Fukala 2005b: 369). Těžiště konfliktu se přesunuje z vojenské sféry k diplomatickému jednání. V Hamburku byla 25. prosince 1641 uzavřena předběžná dohoda mezi Habsburky, Francií a Švédskem o místě následného vyjednávání míru a bezpečnostních opatřeních nezbytných pro konání kongresu. K vyjednávání byla vybrána dvě vestfálská města s tím, že jednání o míru měla být zahájena roku 1642 (Fukala 2005b: 369).

Jednotlivé země vyslali na mírová jednání své zástupce s instrukcemi pro vyjednání zájmů vlastní země. Takto začala diplomatická éra, která upra-

vovala následné vztahy mezi jednotlivými aktéry. Toto jednání bylo převratné už jen v jeho nápadu, že jednotlivé země vyšlou své zástupce na neutrální půdu, kde budou projednávány podmínky míru a následné urovnání. Během takovýchto jednání vystupují jednotlivé teritoriální celky v zastoupení diplomatů jako nezávislí aktéři, což je důležitým zlomem v dosavadním systému (Buzan, Little 2000: 246). Diplomaté jako nové jednotky v systému přináší nový řád. Upravují chování mezi aktéry, zlepšují vzájemnou spolupráci a vedou jednotlivé aktéry ke spolupráci. Systém se tímto začíná pomalu propojovat (Buzan, Little 2000: 331).

5.2 Vestfálský mír

Dalším zlomovým bodem je samotný mír. K realizaci došlo až v roce 1644, kdy po komplikacích konečně začalo v Münsteru a Osnabrückeru vyjednávání o míru. Ve vestfálském Münsteru se sešli zástupci katolické strany, druhé vestfálské město pak hostovalo zástupce protestantských mocností. Jak uvádí Radek Fukala ve své knize na jednání „přijelo do konce roku 1644 na 148²⁵ diplomatů válčících stran (celkově pak 194 říšských knížat a stavovských osob, 176 diplomatů) „ (Fukala 2005b: 369). Vyjednávání, které se rozběhlo až v dalším roce, však probíhalo také ve všech hlavních městech Evropy, přičemž „ francouzsko-švédsko-nizozemské jednání na jedné a jednání mezi Brusel, Madridem a Vídní na druhé straně bylo významnější než zprostředkovatelská aktivita Benátek a papežského nuncia Chigiho“ (Polišenský 1970: 233).

Výsledky mohly přijít již na počátku roku 1648, bylo zde ale stále několik obtížností, s kterými se jednající strany nemohly vypořádat. Španělsko podepsalo mír se Nizozemím 30. ledna, Francie a Španělsko však tak ochotni

²⁵ Pro přiblížení viz příloha č.5

vyjednávat nebyly. Další problém představovalo Švédsko, které si jako vítězná země nadiktovalo obrovskou sumu odškodného (Beller 2008: 356).

Konečný Vestfálský mír byl uzavřen dne 24. října 1648²⁶ v „Mírovém sále“ a přinesl s sebou propracovaný rámec pravidel pro nové uspořádání (Polišenský 1970: 251). Potvrdil mír, který byl podepsán v Augšpurku roku 1555 a definitivně postavil politicko - diplomatickou sféru před náboženské zájmy, které se postupně dostávají do pozadí (Wilson 2009: 13). Uzavřený mír se navíc stává jakýmsi symbolickým mezníkem, který nastoluje éru nového moderního systému. Tento nový druh systému se stává mezinárodním a vytváří systém jednotek, u kterých je uznána legitimita vzájemných hranic a vnitřní suverenita (Buzan, Little 2000: 265).

5.3 Územní a mocensko – politické změny

Vestfálský mír s sebou také přináší nové uspořádání vzájemných vztahů v Evropě a teritoriální změny²⁷. Mír byl v podstatě kompromisem mezi zneprátelenými tábory, který přichází s několika změnami. Mezi ty nejzásadnější patřilo oslabení papežské²⁸, ale i císařské moci²⁹ (Beller 2008: 357). Až

²⁶ Vestfálský mír byl podepsán mimo jiné jedním z nejvýznamnějších diplomatů té doby, Maxmiliánem Trautmansdorffem (příloha č. 4). Maxmilián při mírovém jednání zastupoval Habsburky a ukázka originálních svazků s podepsaným Vestfálským mírem je k dispozici v zámecké knihovně na státním hradě a zámku v Horšovském Týně. Obrazová ukázka viz přílohy 1-3.

²⁷ <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/641170/Peace-of-Westphalia> (poslední datum náhledu 6. 4. 2013)

²⁸ „Papežská autorita byla v náboženských otázkách mírového kongresu potlačena a převážil jistý náznak snášenlivosti“ (Fukala 2005b: 374). Kromě katolicismu se totiž dostalo také rovnoprávnosti protestantského vyznání a dalších nově vzniklých frakcí jako kalvinismus nebo luteránství. Církevní právo také muselo respektovat nábožensky smíšená území (Fukala 2005b: 374).

²⁹ Německá říše zůstala roztržštěná a na úkor císařské moci posilují menší nezávislé teritoriální celky (Hroch, Haubelt 1966: 203).

na některé výjimky takto oslabuje moc jednotlivců ve prospěch nově uspořádaných teritoriálně-politických celků, států, které začínají získávat čím dál tím větší nezávislost v mezinárodních vztazích. Tyto celky můžeme nazvat moderními státy, které zakládají novou éru mezinárodního systému (Buzan, Little 2000: 245).

Další zásadní otázkou byla rostoucí moc Habsburků (španělských i rakouských), které se obávala celá Evropa. Rakouští Habsburkové sice zůstali nejsilnějším aktérem ve střední Evropě, jejich nároky na absolutistickou vládu rozšířenou do ostatních částí kontinentu byly však potlačeny. Nepodařilo se jim ani získat svrchovanost nad ostatními říšskými knížaty (Hroch, Haulbelt 1966: 203). Navíc museli postoupit některé oblasti Francii.

Anglie byla v té době nucena zabývat se vnitřními záležitostmi. Na ostrově totiž probíhala revoluce, takže do záležitostí pevninské Evropy více méně nezasahovala. Sama byla ve válečném konfliktu s Francií a Nizozemím. Jejich konflikt se však týkal zejména obchodu a otázky ovládnutí moře. Anglie tento problém řeší vyhlášením navigačního zákona (1651). Konflikt se postupně rozšířil i do kolonií (Klíma 2000: 196).

Největší změny můžeme pozorovat na mapě Evropy. Zásadní změnou je potvrzení nezávislého Spojeného Nizozemí, které vzniká jako nový státní celek. Vedle Nizozemí také vzniká nezávislé Švýcarsko. Ze švýcarských kantonů se války však účastnili jen Grisonci (Polišenský 1970: 252).

Na rozdíl od Švýcarska, Nizozemí bylo do války zataženo velkou měrou. Právě Nizozemí, jak bylo v práci již zmíněno, přichází s revolucí hned v několika oblastech, ať už je to vzestup protestantismu nebo značný rozvoj obchodu. Spojené Nizozemí bylo uznáno nezávislým státním celkem (Polišenský 1970, 252). Jako takové bylo v pokroku nejdále, protože právě v Nizozemí se jednotlivé sféry začaly propojovat. Propojování jednotlivých sfér v jednu je dalším rysem nového systému, kterému vévodí suverénní státy. Nizozemí kombinuje pokrok v průmyslu s rozvojem obchodu a finanční sféry. Díky to-

mu se stává hospodářskou velmocí a záhy získává převahu i na moři (Munck 2002: 146). Důsledkem toho se dostává do sporu s dosavadním hegemonem na moři – s Anglií. Nizozemí pak vede ještě několik dalších válek, mimo jiné i s Francií.

Francie v rámci jednání o evropském míru potvrzuje svoji roli hegemona. Jejím hlavním cílem bylo zastavit ambice Habsburků, což se jí povedlo, navíc získává i část jejich území jako jihozápadní část Německa, Dolní a Horní Alsasko. Stává se absolutní velmocí minimálně v západní Evropě, ve zbytku Evropy má však stále nemalý vliv. Francie se také vedle nově vzniklé mocnosti – Švédska, stává garantem nejenom uzavřeného míru, ale také udržení nové rovnováhy sil, která byla mírovým jednáním v Evropě nastolena (Fukala 2005b: 375). Francie je také ukázkovým příkladem toho, že válka a s ní nově vznikající systém ovlivnil i domácí politiku jednotlivých aktérů. Vedle mezinárodního měřítka i tady dochází k lokální politické transformaci, která se odrazí v postupné změně ideologického přesvědčení a vyvrcholí v případě Francie dalšími územními ambicemi v osmnáctém a devatenáctém století (Wilson 1999: 202).

Španělsko ztrácí v důsledku války své velmocenské postavení a definitivně ukončuje éru svého největšího rozmachu v dějinách (Hroch, Haubelt 1966: 203).

Na severu však evropský konflikt zrodil nového hegemona a tím je Švédsko. Švédsko získává poměrně velké množství nových území, a to jak na úkor Habsburků, tak i Polsko-Litevské Unie, pod kontrolou má téměř celou oblast Baltu. Důležité však je, že roste jeho mocensko-politická role, když se jako vítězná země stává po boku Francie garantem evropské mocenské rovnováhy. To také Švédsko přiměje projevat zájem o dění evropské politiky a mezinárodní vývoj (Hroch, Haubelt 1966: 203).

5.4 Závěr

Můžeme zde pozorovat vzestup severní a západní Evropy. Je pravdou, že západní Evropa měla výborný základ pro vzestup díky poměrně fungujícímu řádu, který zanechal starověký systém. Na druhé straně díky prudkému vývoji na přelomu šestnáctého a sedmnáctého století přichází právě západní Evropa s revolučními změnami a díky tomu se stane dominantí oblastí nejen celé Evropy, ale i zbytku světa. Při transformaci do nového systému právě ona přináší nová pravidla a určuje následný průběh vzájemných vztahů (Buzan, Little 2000: 243). Třicetiletá válka postupně mění strukturu celé společnosti a přichází s mnoha revolučními změnami. Jednou z nich bylo zatažení téměř všech aktérů do konfliktu, můžeme tedy říci, že se díky tomu stává první celoevropským konfliktem, což vede nutně ke změně postojů a myšlení nejen strategického, ale hlavně politického. Ukázkou toho bylo jednání o míru, které přineslo první uplatnění aktivní diplomacie a tím zásadně zasáhlo do vývoje mezinárodních vztahů (Polišenský 1970: 254).

6 Nový evropský systém

Jak jsme se dozvěděli výše, na přelomu šestnáctého a sedmnáctého století došlo k postupné transformaci starověkého (popř. i středověkého) systému v systém moderní. Zásadním bodem byl bezpochyby Vestfálský kompromis, který naznačil nový směr, jakým se měla Evropa ubírat. Od této éry můžeme nazvat nastupující systém jako vestfálský systém, který přináší několik zásadních změn ve strukturálním uspořádání, ale hlavně v mezinárodních vztazích. Toto nové uspořádání vytváří moderní systém států (Buzan, Little 2000: 244).

Nově vzniklí aktéři – moderní státy, postupně vytlačují ostatní formy teritoriálně polických celků. Moderní stát jako nový aktér přichází se zásadními změnami ve vnitřních ale i mezinárodním uspořádání a stává se nejefektivnější formou politické organizace. Stává se tím hlavním aktérem v mezinárodní politice (Buzan, Little 2000: 243-244).

Při transformaci systému můžeme pozorovat zásadní změny v několika sférách. Ve vertikální rovině zde máme strukturu, proces, interakční kapacitu a jednotky, které se nám mění ve třech základních úrovních horizontální roviny – vojensko-politické, ekonomické a sociální.

6.1 Mocensko-politická rovina

Politická struktura se začíná v mezinárodním měřítku silně multipolarizovat. Mizí impéria starověkého typu a nastupují nová, jejichž centry se stávají již výše zmíněné moderní státy. Tento typ jednotky se stává dominantním a systém se celkově začíná stabilizovat. Všechny jednotky v systému se postupně propojují a vytváří jeden globální systém. Lokální se stává méně významným a do popředí se dostává globální a regionální. Základními znaky moderního systému se stává neustále posilující mezinárodní politická struktura

a zvýšená potřeba regionální a globální bezpečnosti³⁰ (Buzan, Little 2000: 331-333).

Nová jednotka – moderní stát, přichází s několika zásadními rozdíly oproti starověkému a středověkému systému. Dle Buzana a Littla můžeme mezi zásadní rozdíly počítat vnější i vnitřní suverenitu, striktně vymezenou teritorialitu (hranice), efektivní vládu, kde vláda přebírá odpovědnost nejen za jednotlivé složky státu, ale i za občany. Do popředí se dostává nová ideologie – nacionalismus. Centrem zájmu se stávají národy, moc se přesouvá směrem k lidu, což značí další důležitý zlom, kterým je demokracie³¹. Ústup dosavadních dominantních aktérů jako například papeže či císaře nastoluje mezi novými aktéry rovnost, systém se decentralizuje, protože chybí na mezinárodním poli nadřazená autorita. Císař ztrácí právo „verbovat vojáky, vydávat zákony, uvalovat daně, vyhlášovat válku či ratifikovat podmínky míru bez souhlasu představitelů všech států“. Tato nová opatření se velmi často střetávala s mnoha problémy, proto „středoevropský region zůstal fragmentovaný“ (Knutsen 2000: 99).

Toto rozpoložení mezinárodního společenství je ideálním pro budoucí vznik dalších aktérů, kteří jsou na systému nezávislí. Těmito aktéry jsou různé mezinárodní organizace, vládní i nevládní, společenství, aliance, firmy, nadnárodní korporace aj. (Buzan, Little 2000: 266).

Moderní stát nebo také národní stát (na nezávislém územně-teritoriálním celku se shromažďují nezávislí aktéři – národy a přebírají s pomocí institucí a zástupců suverenitu nad tímto celkem) takový, jak si ho představujeme dnes, přichází až později. Mohli bychom říci, že se národní stát

³⁰ Díky růstu interakční kapacity a nástupu nových technologií je logické, že se hrozby zmenšováním vzdáleností stávají mnohem pravděpodobnějšími (Buzan, Little 2000: 333).

³¹ Demokracii známe již ze starověku, ale zde nabývá většího významu a dostává se do mezinárodní sféry (Buzan, Little 2000: 253-254).

v sedmnáctém století ocitá ještě spíše v režii dynastických sítí, které byly utuženy absolutismem, jenž nastoupil zejména ve střední Evropě po skončení třicetileté války (Cooper 2008: 3). Základní kámen byl však bezpochyby položen právě při rozsáhlých změnách nejen v mocensko-politické sféře. Sedmnácté století probíhá právě spíše v duchu upevnění absolutistické moci, kdy se veškerá moc soustřeďuje v rukou monarchy. Jak již bylo zmíněno výše, záleží však na tom, zda se jedná o západní či východní část Evropy (Knutsen 2000: 106).

Sociopolitické prostředí přináší další zásadní změny. Na mezinárodním poli začínají fungovat první zásady mezinárodního práva. Technologie urychlují vzájemnou interakci a systém se stává globálním, mocenské soupeření států se tak přenáší i do jednotlivých kolonií (Buzan, Little 2000: 276).

Na rozdíl od předchozích rovin, v rámci vojensko-politických procesních změn zde nemáme tak velký posun. Základní procesy moderního systému vycházejí z těch starších, staví na základních institucích jako je válka, aliance, závod ve zbrojení či bezpečnostní dilema. Můžeme zde však přece jen zpozorovat tři signifikantní změny, které celý proces posunují dále. Za prvé je to expanze v globálním měřítku, a to nejen ve vojensko-politické sféře. Za druhé zrychlení tempa a rostoucí význam technologické inovace ve zbrojení. Za třetí pak nárůst strachu z válečného procesu, který se stává díky inovaci mnohem ničivějším (Buzan, Little 2000: 302).

6.2 Ekonomická rovina

Silná diferenciacie v ekonomické struktuře začíná kopírovat rozdělení světa na centrum a různé úrovně periferie. Jako jednu z nejzásadnějších změn v transformaci nového systému můžeme pozorovat právě v ekonomické struktuře. Růst prominence ve struktuře globálního obchodu se stává největším rozdílem mezi starověkým a moderním systémem (Buzan, Little 2000: 334).

Změna struktury souvisí velmi úzce s interakční kapacitou, kdy ekonomická interakce byla v antickém světě postavena zejména na lineárním principu a převažovala velikost objemu obchodu nad intenzitou. Moderní systém přináší rozvoj obchodu v souvislosti se zámořskými objevy a růstem zámořských impérií jednotlivých států. Celý politicko-ekonomický systém se rozšiřuje a výsledkem jsou bohaté trhy s nepřeberným množstvím možností. Luxusní zboží je nahrazeno běžným zbožím, které se stává dostupnějším. Hlavním rysem evropského obchodu se stává aktivní obchodní bilance, která přichází v podobě merkantilistické politiky³². Merkantilismus vévodí obchodu až do devatenáctého století a je postaven na rozsáhlém globálním trhu (Gat 2006: 489).

Je pravda, že rysy globální ekonomické struktury, stejně jako mocensko-politické, pocházejí z evropského kontinentu odkud se šíří do celého světa. Na rozdíl od politického procesu, který se utvářel pozvolně v rámci několika staletí, ekonomický proces je mnohem rychlejší a intenzivnější. Dominance na moři umožňuje urychlení obchodních transakcí a přímý kontakt (face-to-face) (Buzan, Little 2000: 307).

Na základě zvýšení objemu obchodu je nutná transformace institucionální. Nové možnosti přinášejí růst ve finanční sféře, která si žádá nová pravidla. Je pravdou, že otázku financí řešili již v antickém Římě, nový systém však vyžaduje moderní praktiky a inovace. Obchodní bankéři obracejí svůj zájem k vzájemné spolupráci a na konci šestnáctého století přicházejí s dvěma klíčovými body transformace finančního systému své doby. Tím prvním je bezpečný a rychlý pohyb kapitálu mezi zeměmi ve formě směnek a tím druhým je usnadnění procesu dlouhodobé investice díky obchodu s pravidelnými ročními rentami (Buzan, Little 2000: 312). Země, které přicházejí s tímto novým sys-

³² Tuto teorii státnictví můžeme pozorovat zejména v západní Evropě, kde mezi sebou soupeří Spojené provincie, Anglie a Francie (evidentní zámořské velmoci). Díky merkantilismu je vzestup těchto států v sedmnáctém a v dalších stoletích (zejména Anglie) poměrně markantní (Knutsen 2000: 108).

témem a později se stávají hegemony v této oblasti na příštích několika století, jsou Anglie a Nizozemí. Není překvapivé, že jsou to zrovna tihle aktéři, jelikož předpokladem pro dobrý obchod byla odvaha investovat v zahraničí a rozšiřovat své trhy. Rozšíření trhů zpětně vyžaduje nové systémy, které by zajistily fungování celé ekonomiky (Gat 2006: 489-496).

Výše bylo také zmíněno, že nastupuje nový systém ekonomiky a tím je kapitalismus. Kapitalismus stojí na přelomu středověké a novověké kultury. Kapitalismus otevírá dveře novému stylu podnikání. Navíc moderní stát jako suverénní aktér, který přebírá moc nad státním hospodářstvím, začíná harmonizovat příjem financí do státní kasy a následně je přerozděluje³³. Tímto přebírá plnou odpovědnost za ekonomickou sféru (Buzan, Little 2000: 250).

6.3 Sociálně – kulturní rovina

Moderní stát jako základní jednotka se díky novému systému, který nastoluje vzájemnou rovnováhu v mezinárodních vztazích, se nemusí již zaměřovat jen na politiku, neobává se vojenského napadení. Může proto své finance investovat nejen do obchodu, ale hlavně také do rozvoje kultury, zdraví, vzdělání, péči o své občany a vývoji nových technologií (Buzan, Little 2000: 255). Takto může znásobit své bohatství a zajistit občanům vedle blahobytu také bezpečí.

Revoluční změny napříč všemi sektory, ať už se jedná o rozvoj kapitalismu či technologický pokrok, který přinesl revoluci ve střelných zbraních, prudce zvyšují interakční kapacitu celého systému. Ta se zpětně odráží na převratném pokroku v transportních technologiích. Jako příklad zde můžeme uvést dopad knihtisku, jak ve své práci uvádí Azar Gat. Knih tisk byl vynalezen již před třicetiletou válkou a už tehdy byl obrovským impulsem pro nový

³³ Moderní stát získává finance z vybírání daní a následně je přerozděluje formou státních platů a důchodů (Buzan, Little 2000: 250).

rozvoj. Během transformace systému však tento vynález začíná dosahovat své důležitosti a jeho existence plně dopadá na vývoj společenského myšlení. Knihtisk totiž umožnil rozšiřování myšlenek i mezi obyčejnými lidmi. Umožnil učitelům a vědcům posílat své učení dále ve větším měřítku. Přinesl revoluci v šíření informací, a to nejen v odborné sféře. Tiskem novin, pamfletů i knih se prudce navýšila vzájemná interakční kapacita, svět se začal pomalu zmenšovat a lidé se mohli dozvědět více nejen o svých sousedech a pánech, ale také o tom, co se děje ve světě. Nové myšlenky se mohly šířit mnohem rychleji, lidé i ze vzdálenějších koutů na ně navazovali a tím se zvýšila možnost vzájemné spolupráce (Gat 2006: 497).

Navzdory tomu v této oblasti, stejně jako v té politické, nemůžeme očekávat příliš prudké změny. Můžeme tu však pozorovat jeden z nejdůležitějších rysů moderní doby, který vedle ostatních aspektů vede právě ke globalizaci systému. Tím rysem je postupné prolínání kultur, které je podmíněno rostoucí interakční kapacitou a transformací evropského systému do globálního měřítka (Buzan, Little 2000: 318). Tento jev se stupňuje s dalším vývojem systému v osmnáctém, devatenáctém a dvacátém století.

6.4 Závěr

Tato část ukazuje, že nově vzniklý systém přináší mnoho změn. Nejzásadnější změnou je vznik moderního státu. Moderní stát získává plnou nezávislost na ostatních aktérech v mezinárodním poli a za dění uvnitř svého teritoria přebírá plnou zodpovědnost. Moderní stát stejně jako předešlé politico-teritoriální celky disponuje vojensko-politickou mocí, na jeho území probíhají ekonomické či sociální procesy. Moderní stát je však schopen všechny tyto sféry propojit, což mu nejen usnadňuje práci při řešení problémů, přináší mu také mnohem větší možnosti a otevírá dveře dalšímu vývoji. Je tady ale několik dalších elementů, které jsou symbolickým mezníkem ve vývoji mezinárodních vztahů.

Dle Buzana a Littla moderní mezinárodní systém přináší několik ostřejších odlišností od systému starověkého a klasického světa. Tyto odlišnosti můžeme shrnout do několika bodů. Zásadní změnou je nahrazení mnoha jednotlivých samostatných systémů jedním společným, prolíná se zde vzájemně ekonomická, politická i sociální sféra. Dalším klíčovým rysem nového systému je vznik nového typu dominantního aktéra – moderního státu. Buzan s Littlem ve své práci zmiňují, že stejně důležitý je také v pozdější době vznik nestátních aktérů ve formě nevládních organizací, firem, ale i nadnárodních korporací. Třetím zlomem udávají nezvyklý vývoj v interakční kapacitě systému, kdy rostoucí vývoj technologií posouvá hranice lidských možností stále rychlejším tempem. Nový společenský řád se pak odráží v diplomacii, mezinárodních organizacích, mezinárodním právu nebo nově vzniklých ideologiích (liberalismus na konci 17. století). Mezinárodní proces prošel během transformace masivní expanzí, zesílením a diverzifikací, což můžeme uvést jako čtvrtý rys moderního systému. Díky tomu se válka jako taková stává mnohem ničivějším, než byla do té doby. Nesmírně roste obchod a spolu s ním se vyvíjí i finanční sféra. Začíná se objevovat formální diplomacie, a to v globálním měřítku. Přibývají vzájemná spojení mezi kulturami a lidská aktivita začíná mít dopad na životní prostředí. Neposlední změnou je posílení systémové struktury v čele s nezávislými státy disponujícími vnitřní i vnější suverenitou a teritorialitou. Tyto státy se stávají částmi mezinárodního společenství a jsou si mezi sebou rovni, protože neexistuje žádná vyšší autorita. Konečně propojené sféry vytváří silný globální systém, který zajišťuje komplexní bezpečnost, vzájemnou rovnováhu, vznik mezinárodních společenství a organizací nebo regionální ekonomické zóny (Buzan, Little 2000: 344-345).

Vestfálský systém přináší mnoho změn. Tyto změny nejsou konečné, v následujících staletích se rozvíjí ještě dále. Tyto změny jsou však v rámci vývoje mezinárodního systému zásadní.

7 Postupná transformace vestfálského systému a současný pohled

7.1 Vestfálský systém v 17. - 20. století

V průběhu dvou století můžeme díky technickému i intelektuálnímu pokroku vidět vývoj Vestfálského systému. Během těchto let však systém nepřináší již zásadní změnu. Termín vestfálský systém se používá od sedmnáctého až po dvacáté století a jeho podstata, vzniklá na přelomu šestnáctého a sedmnáctého století, zůstává stejná. Jenom se podle nástupu nových trendů v malé míře přizpůsobuje a rozvíjí.

Vestfálský systém je převratný v tom, že přináší nový, komplexnější způsob myšlení o moci. Zásadním předmětem zájmu se stává rovnováha moci. „Teorie rovnováhy moci nebyly v sedmnáctém století něčím novým – již dříve ji formulovali italští teoretikové“, nyní se to díky komplexnějšímu myšlení a propojování vzájemných vztahů stává přednostním zájmem většiny aktérů (Knutsen 2000: 127).

V sedmnáctém a hlavně osmnáctém století můžeme pozorovat další prudký růst interakční kapacity. To znamená nárůst počtu komunikačních kanálů, rozvoj transportních systémů (nejen po souši, ale hlavně na moři a později i ve vzduchu³⁴) a nárůstu objemu toku informací. Jednotlivé struktu-

³⁴ Jak uvádí mnoho autorů, impéria moderní doby staví zejména na vývoji transportních technologií zejména na moři. To totiž vede nejenom k rychlejšímu přenosu informací, ale také k rozkvětu obchodu a hospodářství. Ovládnutí moře přináší i možnost lepšího transportu nejenom osob, což je klíčem k následné kolonizaci ostatních kontinentů. Devatenácté století přináší i efektivnější pozemní dopravu a ve dvacátém století přichází revoluce v podobě vzdušné dopravy (nejdříve balóny, vzducholodě, později letadla). To uvádí do pohybu ostatní sféry, kde například ve vojenství dochází k revoluci ve válčení (Buzan, Little 2000: 281-285).

ry (ekonomické, politické, společenské) se začínají propojovat, z více systémů se stává jeden globální (Buzan, Little 2000: 241).

Růst interakční kapacity vyžaduje změnu v dosavadní struktuře moderních států. Devatenácté století přichází s transformací politického sektoru. Moderní stát je stále dominantním aktérem, můžeme zde však pozorovat změny ve formě vládnutí. Zásadním skutečností se stává stále více intenzivnější kolonizace ostatních kontinentů. Díky této expanzi se vestfálský systém šíří i do mimoevropských zemí a vzniká systém, který je vzájemně propojen a kterému dominuje evropský styl politiky (Buzan, Little 2000: 263).

Dalším výsledkem Vestfálského systému je neustálý růst diplomatických aktivit na formální, ale i na neformální úrovni. Nové uspořádání mezinárodních vztahů připravuje ideální půdu pro vznik a vývoj nestátních aktérů. Někteří z nich zde byly sice prakticky od starověku, s vestfálským systémem však nabírají na mezinárodním poli na důležitosti. Buzan s Littlem uvádí, že firmy jako základ pro dnešní nadnárodní korporace³⁵ byly zakládány už v antice a revoluce v jejich vývoji přišla ve čtrnáctém století. Až šestnácté století a nový systém jim však dal možnost prosadit se na nejvyšší systémové úrovni. Vedle nich tu v devatenáctém století vznikají první mezinárodní mezivládní organizace³⁶, které mají za úkol dohlížet na jednání moderních států. Dalším důležitým aktérem jsou také mezinárodní nevládní organizace³⁷, které na mezinárodní pole přinášejí snahu o řešení dalších problémů, jako jsou lidská práva nebo životního prostředí (Buzan, Little 2000: 266-273).

Výsledkem postupné transformace se stává globální vestfálský systém. Mnoho autorů se domnívá, že dvacáté století přichází s mnoha zásadními

³⁵ Tzv. TNC (Transnational Corporations)

³⁶ Tzv. IGO (International Governmental Organizations)

³⁷ Tzv. INGO (International Non-Governmental Organizations)

změnami v tomto systému a dokonce nastoluje systém nový. Je pravdou, že během několika let, díky neustále rostoucí rychlosti vývoje, dvacáté století mění některé základní aspekty vestfálského systému ze sedmnáctého století. K moci se dostávají nové státy a „éra evropské světové politiky nenávratně končí“ (Waisová 2009: 92). Dochází k prudkému nárůstu počtu obyvatel a struktura systému států se postupně mění. Aktéři podléhají světovým trendům, vše je propojeno, což vede k rostoucí vzájemné závislosti. Nový trend - globalizace³⁸, postupně smývá rozdíly mezi jednotlivými kulturami a přináší rozsáhlé migrační vlny³⁹. Díky těmto procesům se mění struktura celého systému.

7.2 Dnešní perspektiva

Jak již bylo zmíněno výše, mnoho autorů se v názoru na vestfálský systém rozchází. Různé pohledy však můžeme pozorovat i v reakci na zásadní mezník vzniku vestfálského systému, a to na třicetiletou válku.

Obecně převzatý názor v dnešní době definuje důvod vypuknutí třicetiletého konfliktu jako boj o moc. Ještě před několika lety⁴⁰ se však v definici, příčinách i dopadech války historikové rozcházel. Důvodem může být skutečnost, jak uvádí Peter Wilson, že záznamů o válce bylo vždy nespočetně, studie a podrobné rozborů však nebyly. Samotný průběh války byl navíc tak převratný, že se pozornost upřela hlavně na něj. Hlavní příčina a celkový charakter tehdejších vzájemných vztahů i následné řešení konfliktu se těšilo jen malé pozornosti. V rámci silné instituce – církve, která hrála roli dominantního ak-

³⁸ <http://www.rozvojovka.cz/globalizace> (poslední datum náhledu 6. 4. 2013)

³⁹ Více viz Globální vestfálský systém aneb krátké 20. století (Waisová 2009: 91-96).

⁴⁰ Názory se liší dodnes. Vzájemná konfrontace však nedosahuje tak velkého měřítko a mnoho vědců se alespoň v zásadních bodech shoduje.

téra v té době, byla teorie války a spolu s ní dalších katastrof jako hladomor či epidemie vysvětlena jako boží trest. Vědci nebrali tyto výklady doslovně, ale i oni přikládali roli náboženství v tomto konfliktu větší důležitost než ostatním faktorům (Wilson 2005: 243).

Současné studie prokázaly, že třicetiletá válka byla jen mezníkem v dlouhodobějším procesu, který změnil postupně celý systém a že je nutno pohlížet na tento proces v širším měřítku. Dnes víme, že válka, která zatáhla do dění téměř celý kontinent a stala se prvním celoevropským konfliktem svého druhu, nebyla nečekaná (Wilson 2005: 241). Názor převládající v sedmnáctém století díky euforii z konce války, že Vestfálský mír ukončil válku a tím nastolil v Evropě mír, byl také nepřesný, protože spoustu evropských sporů nevyřešil (Wilson 2009: 12).

Zavádějící může být i převažující evropský pohled na válku. Většina historiků, kteří se pokoušeli nastínit tuto problematiku, je evropských. Jejich výroky nemusí být přímo zaujaté, mohou však opominout další významné faktory hrající také svou roli. Kompozice různých faktorů poté přináší různé pohledy nejen na válku, ale i na celé dějiny. Europocentristické uvažování dlouhou dobu dominovalo historickým vědám. Kdybychom se na systém podívali ze světového měřítko, pohled se však může lišit. Názor, který přichází s tezí vzniku národního státu v evropském zázemí, dnes už není mezi historiky moderní. Snahu o potvrzení národní identity a vzniku vlastního politicko-teritoriálního celku můžeme pozorovat již mnoho let předtím nejen v Evropě (Cooper 2008: 3).

Mnoho historiků označuje celé sedmnácté století, ve kterém proběhla třicetiletá válka a které zásadně mění formu stávajícího systému, za krizové⁴¹.

⁴¹ Viz POLIŠENSKÝ, Josef (1970): *Třicetiletá válka a evropské krize 17. století* (Praha: Svoboda), FUKALA, Radek (2005a): *17. století: epocha globální krize?* (Hradec Králové: Gaudeamus) nebo HROCH, Miroslav – PETRÁŇ, Josef (1976): *17. století – krize feudální společnosti?* (Praha: Svoboda).

Tento pohled, který přichází v devatenáctém století, je v rámci širšího pohledu na vývoj struktury systému přesnější, protože bere v potaz i ostatní jevy napříč všemi sférami. Dle zkušeností se studií vývoje systému v posledních letech je evidentní, že je pro co nejbližší vysvětlení historických skutečností důležité zaměřit pohled šířeji. V potaz by se měl vzít vývoj politické a ekonomické sféry, neméně důležitou je však sféra společenská a kulturní (Polišenský 1970: 15).

7.3 Závěr

Třicetiletá válka a s ní nový vestfálský systém jsou zásadními změnami ve vývoji lidské společnosti. Nový systém navíc přináší tak převratné změny, které utváří mezinárodní společenství minimálně celé další dvě století. Díky rostoucí interakční kapacitě se tento systém šíří do celého světa a Evropa se postupně stává centrem veškerého dění. Během historie se nově zavedený systém proměňuje v závislosti na aktuálních trendech, původní jádro systému však zůstává. Dvacáté století je však tak převratné a plné změn, že přináší náznak nového směru, kterým by se měl systém ubírat.

8 Závěr

Mnoho vědců a historiků považuje třicetiletou válku za zásadní mezník ve vývoji mezinárodních vztahů. Je pravdou, že tato válka mohla být katalyzátorem transformace systému mezi jednotlivými aktéry. Je nutné zmínit, že systém jako takový se nezměnil během třiceti let.

Vzájemné vztahy mezi aktéry se formulovaly od počátku lidské civilizace. Již před naším letopočtem tu vznikaly systémy, které sdružovaly různé konfigurace politicko-teritoriálních celků. První mezinárodní systémy se však vyznačovaly nízkou interakční kapacitou, což se odrazilo na převážně lineárním charakteru prehistorických systémů a na omezených formách interakce aktérů v rámci systému

Spolu s vývojem lidské společnosti se však vyvíjí i systém. Tento proces, jak bylo výše zmíněno, nebyl krátkodobý a trval několik staletí. Růst interakční kapacity v důsledku pestrého spektra faktorů vede k etablování nových forem aktérů i jejich vzájemných vztahů. Linearita systému díky rostoucí spolupráci a interakci jednotlivých aktérů oslabuje. Evropský systém se postupně se dostává do všech koutů světa, stává se globální a lineární vztahy se transformují na mnohosměrné.

Zásadním mezníkem této transformace se stalo 15. a 16. století, kterým vévodily zámořské objevy. Námořní doprava byla v té době nejjednodušším prostředkem transportu a komunikace. Díky tomu Evropané mohli poznávat nový svět a šířit své myšlenky a ideologie mimo své hranice. Svět se stále zmenšoval a stával se dostupnějším.

Prudký rozvoj v této sféře podnítil rozvoj v ostatních odvětvích. Byl vynalezen knihtisk, který umožnil šířit vzdělanost a hlavně informace. Ruku v ruce s vynálezy přišel taky rozvoj ekonomiky. Středověký systém nestačil novodobému vývoji, bylo tedy nutné nově definovat vzájemné nejen ekono-

mické vztahy. Feudální vztahy se hlavně v západní Evropě začínají rozpadat a ustupují novému ekonomickému systému – kapitalismu.

S růstem emancipace rostla také touha po svobodě. Stále tu však ještě byly monarchistické síle, které měly hlavní slovo. Dalším významným aktérem byla také církev, která však již dosáhla svého mocenského vrcholu a nyní se spíše dostávala do fáze deprese.

Všechny tyto změny a rozpory mezi jednotlivými aktéry vedly k napětí, které vyvrcholilo vypuknutím násilného konfliktu v podobě třicetileté války. Tato válka, hlavně díky rozvoji technologií, se stala nejničivější a nejkrutější válkou do té doby. Spousta historiků se dokonce shoduje v tom, že na tehdejší poměry byla ničivější než kterákoliv válka po ní. Zásadní však je, že tato válka byla první, která postihla téměř všechny evropské teritoriálně-politické celky. Stává se tedy prvním rozsáhlejším konfliktem, co se týče vzájemných vztahů, a proto je tak důležitá. Během ní se na poli mezinárodních vztahů utváří nový aktér, který se stává nezávislým a který dominuje politice, dalo by se říci, až do současné doby. Tímto aktérem je moderní stát.

Moderní stát se stává zásadním mezníkem, který odděluje starověký systém od moderního. Stát přebírá odpovědnost nad veškerým děním vnitřní politiky a stává se tak vnitřně suverénním. Jeho systém je založen na fungujících institucích a rovnoměrném politickém zastoupení. Stát (resp. hlava státu) má vlastní armádu a dohlíží na fungování vnitřní ekonomiky.

Disponuje i vnější suverenitou, kdy vystupuje na mezinárodním poli jako nezávislý aktér a stává se tak nejefektivnější formou politické organizace.

Nejen moderní stát je však významnou změnou v transformaci starověkého systému. Vestfálský mír totiž přichází s převratnou realizací vzájemných vztahů mezi aktéry, teď už suverénními státy. Díky rozvoji myšlení přichází revoluce v řešení konfliktů, která vede k rozvoji moderní diplomacie. Státy mají hlavní zájem na udržení vzájemné rovnováhy, protože válka se pro ně stává ekonomicky nevýhodnou.

Vedle moderních států tu v pozdější době vznikají další aktéři, kteří se aktivně zapojují do mezinárodního dění. Těmito aktéry se stávají firmy či nadnárodní korporace, které mají kořeny již ve středověkém podnikání. Dalšími aktéry jsou vládní i nevládní mezinárodní organizace, které přinášejí na mezinárodní pole nové otázky.

Celá struktura mezinárodních vztahů se během následujících století postupně proměňuje, její základy formulované na přelomu šestnáctého a sedmnáctého století však zůstávají. Zanikají do té doby vedle sebe existující jednotlivé systémy (politický, ekonomický, společenský) a jsou nahrazeny jedním globálním systémem.

Úkolem této práce bylo definovat hlavní rozdíly mezi starověkým a moderním systémem, a jaké události, popř. aktéři, k tomu přispěly. Zásadním poznatkem této práce je, že formování historického dění, ať už se jedná o vývoj mezinárodního systému či cokoliv jiného je třeba brát z širšího hlediska, co se týče času, ale i příčin. Důležitý je také úhel pohledu. Na politické dění není třeba nahlížet jen z pohledu politických elit, ale také obyčejných lidí, kteří utváří stejně tak společenské a kulturní dění, které nepřímo tvorbu politiky ovlivňuje. Můžeme pozorovat, že čím dál více je s politikou propojena také ekonomika, která může ovlivnit, jakým směrem politická elita zvolí.

Názory historiků a vědců, jak bylo naznačeno v poslední části práce, se také mohou měnit nejen v závislosti na tom, v jaké době působí, ale také z jaké oblasti pocházejí. Dlouhou dobu byla třicetiletá válka považována jako záležitost střední Evropy (Německá válka, důsledek českého povstání apod.), popřípadě se skládala z více „menších“ konfliktů po celé Evropě (francouzsko-španělský spor, otázka Spojeného Nizozemí apod.). V dnešní době je však zřejmé, že ačkoli boje probíhaly na více místech, i když nejintenzivněji ve střední Evropě, vzájemně na sobě závisely a následný mír uzavřený v Münsteru a Osnabrücku připravil či alespoň podnítil mírové uspořádání pro Evropu jako takovou (snaha o rovnováhu moci v Evropě). I když normy sta-

nové v sedmnáctém století nebyly ještě zcela dokonalé a jejich dodržování se od těch v dnešní době poměrně lišilo, na tu dobu se staly zcela zásadním mezníkem a udaly vzájemným vztahům a mezinárodnímu systému nový směr, kterým se má ubírat.

9 Resumé

We can recognise first systems in ancient age. However, these types of systems were based on linearity. Many years later, the systems were transformed into one global international system. Thirty Years War was the important milestone of this transformation.

We can find a lot of causes of Thirty Year War and it is difficult to say which ones are more important than the others. We have to look for the reason of the conflict deeper in history, many years before the beginning of the War and we should focus on not only political sphere, but also on economic and social spheres. Moreover, a growth in overseas discoveries in the 15th and 16th centuries caused a huge development of other sectors and it spread the European ideas to other continents. The big expansion in transportation led to economic growth. In west Europe we can recognise new economical system – capitalism, which replaced feudalism.

In spite of that the monarchy had the power. They were supported by the church. Monarchies had quite a lot of territorial disputes and it led to several conflicts.

On the other hand we can find also a lot of conflicts inside of monarchies between nobility or growing middle class and the monarch. The rising emancipation of poor people, damaged by these disputes and discontent of nobility ended with Thirty Years War.

Thirty Years War had been the most destructive war until 17th century and maybe until this day. It brought the revolution to warfare and the new technologies. It stood of the threshold of the birth of modern diplomacy and the new international system.

The Peace of Westphalia, which ended the War, has established Modern state as an independent sovereign unit, which controls all of the internal issues (political, economical, cultural etc.).

It is important to say that the transformation did not happen in one day or one year. The whole process had begun many years before the beginning of the War and it had taken many years for its finalization. The System of Westphalia differs from the ancient linear system and it gradually transformed over the following centuries, but the principles have remained the same.

10 SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

SEZNAM LITERATURY:

BELLER, E. A. (2008): The Thirty Year War. In COOPER, J. P. ed.: *The New Cambridge Modern History: IV The Decline of Spain and Thirty Year War* (London: Cambridge University Press), s. 306-358.

BUZAN, Barry – LITTLE, Richard (2000): *International system in world history: Remaking the Study of International Relations* (New York: Oxford University Press).

COOPER, J. P. (2008): General Introduction. In COOPER, J. P. ed.: *The New Cambridge Modern History: IV The Decline of Spain and Thirty Year War* (London: Cambridge University Press), s. 1-64.

DORAZIL, Otakar (1992): *Vládcové v dějinách Evropy. Kniha 5. Sto let před mírem vestfálským: (800-1648)* (Praha: Státní nakladatelství).

FUKALA, Radek (2005a): *17. století: epocha globální krize?* (Hradec Králové: Gaudeamus).

FUKALA (2005b): *Sen o odplatě: dramata třicetileté války* (Praha: Epoque).

FUKALA, Radek (2001): *Třicetiletá válka. Konflikt, který změnil Evropu* (Opava: Slezská univerzita v Opavě).

GAT, Azar (2006): *War in Human Civilization* (New York: Oxford University Press).

HROCH, Miroslav – HAUBELT, Josef (1966): *Obecné dějiny novověku I* (Praha: Státní pedagogické nakladatelství).

HROCH, Miroslav – PETRÁŇ, Josef (1976): *17. století – krize feudální společnosti?* (Praha: Svoboda).

KLÍMA, Arnošt (2000): *Dlouhá válka (1618 – 1648)* (Praha: Slovo).

MACKENNEY, Richard (2001): *Evropa šestnáctého století* (Praha: Vyšehrad).

MUNCK, Thomas (2002): *Evropa sedmnáctého století (1598-1700)* (Praha: Vyšehrad).

POLIŠENSKÝ, Josef (1970): *Třicetiletá válka a evropské krize 17. století* (Praha: Svoboda).

WAISOVÁ, Šárka (2009): *Úvod do studia mezinárodních vztahů*. (Plzeň: Aleš Čeněk).

WILSON, Peter H. (1999): European Warfare 1450-1815. In BLACK, Jeremy: *War in the Early Modern World* (London: UCL Press), s. 177-206.

WILSON, Peter H. (2005): New Perspectives on The Thirty Years War. *German History* 23(2), s. 237-261.

WILSON, Peter H. (2008). The causes of the thirty years war 1618-48. *The English Historical Review* CXXIII(502), s. 554-586.

WILSON, Peter H. (2009): Who Won The Thirty Years War? *History Today* 59(8), s. 12-19.

INTERNETOVÉ ZDROJE:

<http://www.britannica.com>

<http://www.rozvojovka.cz/globalizace>

<http://slovník-cizích-slov.abz.cz>

PRAMENY (Obrazový materiál):

KOLEKTIV AUTORŮ (1734): *Westphaelische Friedens – Handlungen*, 6 svazků a Universal Register, knihovna Státního hradu a zámku Horšovský Týn.

11 SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1-2, Hrad a zámek Horšovský Týn / Westphaelische Friedens – Handlungen (foto Jan Rosendorfský).

Příloha č. 3, Hrad a zámek Horšovský Týn / husí brk, kterým byl podepsán Vestfálský mír (foto Jan Rosendorfský).

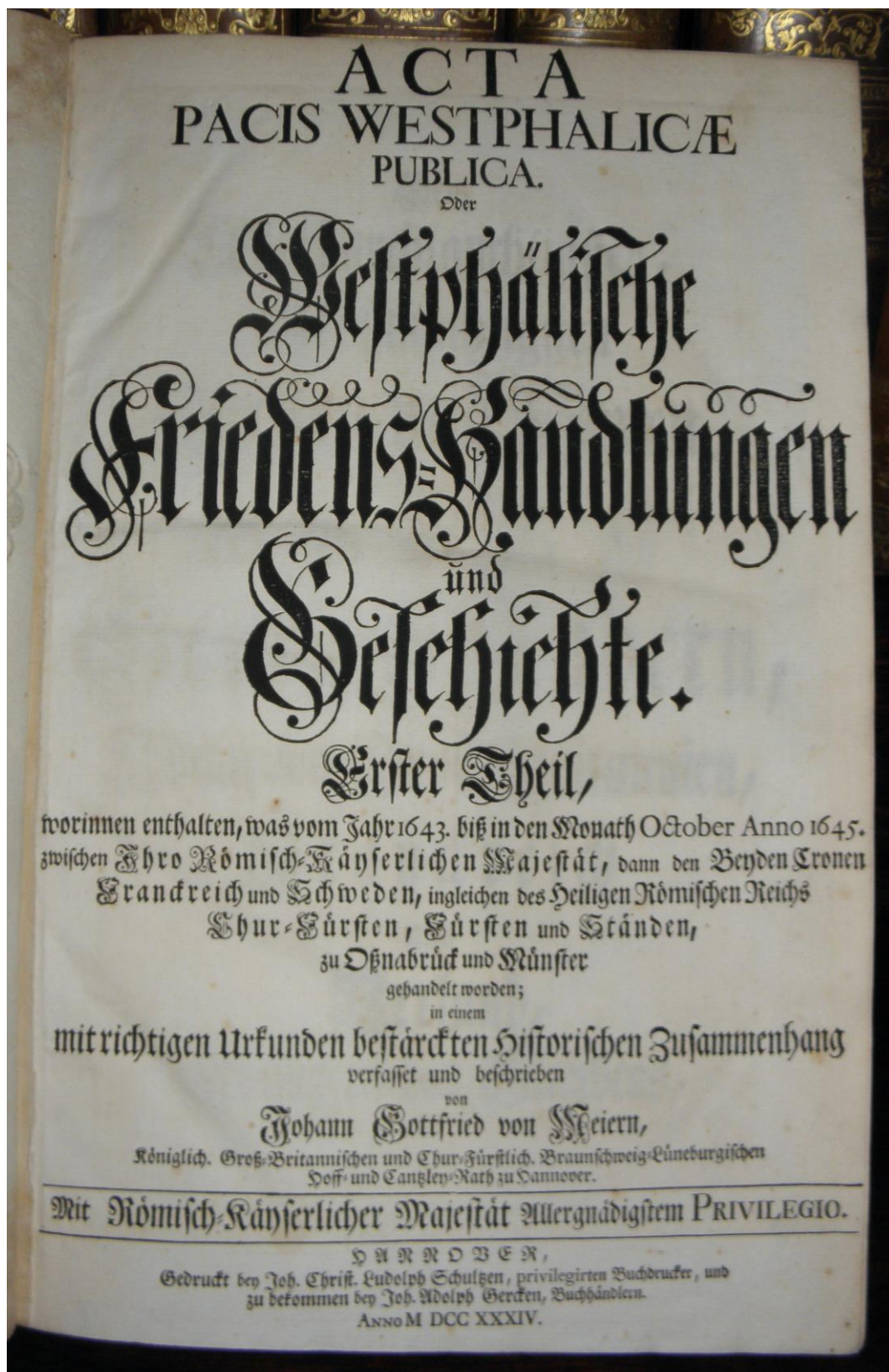
Příloha č. 4, Hrad a zámek Horšovský Týn / Maxmilián Trautmansdorf (foto Jan Rosendorfský).

Příloha č. 5, Hrad a zámek Horšovský Týn / vyobrazení podpisu Vestfálského míru (foto Jan Rosendorfský).

Příloha č. 1

Příloha č. 2

Příloha č. 3

Příloha č. 4

Příloha č. 5

